

**НА СТОРОЖІ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНО-РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
(ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКА МОДЕЛЬ ДЕРЖАВИ
ЄПИСКОПА СОФРОНА МУДРОГО)**

Горбань Р. А.

ВСТУП

Уже наприкінці весни 2022 року з'явилася стаття групи вчених Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, в якій його директор академік, доктор економічних наук, професор Елла Лібанова, завідувач відділу соціальних ризиків у сфері зайнятості населення, доктор економічних наук, професор Олександр Цимбал і завідувач сектору міграційних досліджень, кандидат економічних наук Олексій Позняк здійснили наукову оцінку масштабів, наслідків і тенденцій вимушеної міграції населення України, спричиненої великим вторгненням військ Російської Федерації. Автори праці вказали на одну із ключових проблем, яка визначатиме майбутнє Української держави, – суттєве через активну фазу російсько-української війни погіршення демографічного потенціалу країни та назвали його основні причини: зниження народжуваності й надсмертність унаслідок бойових дій, цілеспрямованого знищення цивільного населення окупантами і погіршення умов життя значних контингентів населення. Однак вирішальним фактором спричинення нинішніх і потенційних демографічних втрат вчені вважають міграційні процеси, передусім зовнішню міграцію – безпрецедентну, наймасовішу в Європі з часів Другої світової війни. За підрахунками, здійсненими станом на квітень 2022 року, можливі обсяги незворотних міграційних втрат залежно від тривалості дії військових та економічних чинників становитимуть від 600–700 тисяч до 5,0–5,5 мільйона осіб. Ризики неповернення зростатимуть, адже чим довше триватиме війна, тим активніше українці інтегруватимуться у закордонні громади. А це переважно працездатні жінки з дітьми (90%), до яких після закінчення бойових дій приєднуються працездатні чоловіки, щоб возз'єднатися зі своїми сім'ями. Оскільки приймаючі країни через старіння і депопуляцію корінного населення зацікавлені у робочій силі з України, то їхніми урядами створюються відповідні економічні умови й законодавчо-правові підстави щодо неповернення вимушених мігрантів. З огляду на те, що половина з них – це діти, то питання

повоєнного повернення наших співгромадян науковці розглядають як чи не найважливіше в контексті збереження української нації й національної безпеки¹.

Автори дослідження простежують передусім економічні чинники та стимули, якими держава має спонукати трудових мігрантів² і «втікачів від війни»³ повертатися в Україну, а внутрішніх мігрантів – не виїжджати за кордон. Хоч дослідники і зауважують ключовий у контексті моєї статті факт, визначений проблемою української ідентичності, – повернення після 24 лютого кількох сотень тисяч заробітчанин, які відчують себе українцями й не відділяють себе від батьківщини, тобто керуються патріотичною мотивацією, однак серед решти необхідних заходів з боку Української держави щодо повернення на батьківщину наших співвітчизників науковці зосереджуються виключно на економічній мотивації та називають лише один засіб, пов'язаний зі збереженням біженцями свого українського коріння, – «давати можливість дітям (і не тільки) вивчати українську мову та історію, налагодити онлайн-вивчення інших дисциплін українською мовою»⁴.

Натомість проблема незворотних міграційних втрат потребує не лише аналізу з позиції демографії й економіки. Вона заслуговує на глибоке філософське осмислення різних її аспектів принаймні з трьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених причин. По-перше, цю проблему ми вже мали в українській історії, адже від середини XIX століття під тиском економічних і політичних обставин українці змушені були кидати рідну землю, та вже на початку XXI століття неповерненці становили орієнтовно третину від материнської частини українського

---

¹ Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 38, 41–47. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>.

² Демографи стверджують, що до великого вторгнення за кордоном працювало 3–3,5 мільйона українських громадян (там само. С. 47).

³ За даними ООН щодо ситуації з біженцями з України, станом на 1 січня 2023 року лише в Європі зареєстровано 7,9 мільйона українських громадян (Ukraine Situation : UNHCR Supplementary Appeal 2023. UNHCR The UN Refugee Agency, 2023. Р. 18). Понад 4,9 мільйона зареєстрованих в 10 європейських країнах (Болгарії, Чехії, Естонії, Угорщині, Латвії, Литві, Молдові, Польщі, Румунії, Словаччині) українців дістали ефективне та стійке включення в національні системи та служби (Ukraine Situation Regional Refugee Response Plan (January-December 2023). Regional Refugee Response for the Ukraine Situation, 2023. Р. 11).

⁴ Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. С. 46–47.

етносу⁵. Так унаслідок міграційних процесів утворилась одна з найчисельніших у світі діаспор – українська, розпорошена майже по 100 країнах світу. По-друге, твердження провідних історіографів Інституту історії України НАН України про те, що сучасна російсько-українська війна є війною «не тільки за державний суверенітет України, а й за саме існування української ідентичності»⁶, дає підстави розглядати міграційні втрати, спричинені війною, як одну із форм втрат українського народу від етноциду. По-третє, незворотні міграційні втрати в повоєнному майбутньому матимуть істотний вплив на формування змісту, статусу і моделі існування Української держави⁷.

Увесь спектр причинно-наслідкових зв'язків, зумовлений розумінням міграційних втрат як результату колоніальної політики етноциду, яку послідовно втілює у життя східна імперія в усіх своїх історичних проявах від допетровської Московії до путінської федерації зденационалізованих народів, потребує глибокого філософського аналізу в контексті збереження української ідентичності та повоєнного державотворення саме на її основі, позаяк ця війна поставила Україну й українців перед екзистенційним вибором, фундаментальним питанням людського досвіду, не тільки онтологічним, але й етичним – бути чи не бути. Це питання стосується не лише перемоги на фронті та повернення територій, а й тієї моделі держави, яку ми маємо побудувати, здолавши ворога на полі бою, адже війна, як крайнє виявлення системної кризи, викликала глибокий колапс створеної за період незалежності державної структури, засвідчила безвідповідальність представників влади, їх неспроможність захищати національні інтереси, гарантувати

---

⁵ У довіднику з етносоціології подаються наступні факти: «В Україні, за даними перепису 2001 р., налічується 37,5 млн. українців. За її межами – від 10 до 13 млн.» (Євтух В. Б. Етносоціологія: Довідник. Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. С. 45).

⁶ Ясь О. В. Війна у проєкціях і конструкціях історичного часу: За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 8 лютого 2023 року. *Вісник Національної академії наук України*. Київ, 2023. № 4. С. 69. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2023.04.062>.

⁷ Директор Інституту історії України НАН України Валерій Смолій і провідний науковий співробітник відділу української історіографії Олексій Ясь пов'язують сучасну російсько-українську війну з неоімперськими амбіціями РФ, яка не визнає українську ідентичність і зорієнтована на її тотальне знищення, тому намагається відновити стару, колоніальну залежність українців, що означає ліквідацію України як держави, повне розмиття української ідентичності, суцільне зросійщення культури, економічну підпорядкованість, «загальноросійські моделі соціалізації» (Смолій В. А., Ясь О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі пост-колоніалізму. *Вісник Національної академії наук України*. Київ, 2022. № 6. С. 13. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2022.06.003>).

громадянам України реалізацію їх базового конституційного права – права на життя.

Таким чином, у контексті окресленої проблематики як ніколи на часі постає питання реконструкції моделі Української держави, запропонованої єпископом Софроном Мудрим, що формувалася як теоретично – у його богословсько-філософській думці, так і практично – у його науковій, педагогічній, громадській, церковній та душпастирській діяльності. Задум цієї розвідки виник не сьогодні, але поштовхом до її написання стали кілька обставин, що збіглися у часі відзначення 100-річчя світлої пам'яті Владики. По-перше, мій особистий внесок у вшанування пам'яті мого вчителя і духовного батька не може обмежуватися ініціативою назвати ім'ям Софрона Мудрого вулицю в центральній частині Івано-Франківська, а 100-річчя від дня народження спонукає звернутися до розгляду його богословсько-філософської думки, заповнити прогалину, що утворилася в наукових дослідженнях спадщини та внеску цієї видатної особистості в розвиток української культури. По-друге, перед нелюдським обличчям сучасної постколоніальної війни, спрямованої на тотальне знищення української ідентичності, своєчасним є дослідження, що має на меті не тільки відтворити богословсько-філософське бачення преосвященим Владикою онтологічних засад державотворення, здатних ефективно протистояти нищенню нації, а й з'ясувати концептуальний підхід мислителя до питання української національно-релігійної ідентичності у світлі таких понять, як українське християнство, національна історія, дехристиянізація, денационалізація, прозелітизм, екуменізм, імперська колонізація, політика геноциду. По-третє, ідею нерозривної цілості національної та релігійної ідентичностей, як державо- і націєтворчу, Софрон Мудрий втілював у власному житті – він не став статистичною одиницею незворотних міграційних втрат нашої нації, а відбувся як велике повернення в українську духовну культуру.

Доробок науковців, які опрацьовували спадщину та життєвий шлях Владики, невеликий за обсягом, але достатньо різнобічний, адже висвітлює головні ділянки його діяльності та представлений розробками неоднакового наукового рівня – від студентської до статті доктора наук – у таких галузях гуманітарних досліджень, як богослов'я, релігієзнавство, філософія, історія, музеєзнавство, канонічне право, педагогіка, культурологія, літературознавство, мистецтвознавство, мовознавство, музикознавство, журналістика. У розвідках В. Бурдиляка, В. Війтишина, Л. Генік, В. Гоголя, Р. Горбана, В. Гуцуляка, Р. Делятинського, В. Деркача, О. Єгрешія, А. Жолоб, Т. Зінковського, Ю. Ісіченка,

Г. Карась, О. Каськіва, А. Колодного, В. Майки, Р. Мужика, Климентія (В. Стасіва), Ю. Клоновського, Т. Котика, О. Маслій, В. Пархомука, В. Пасічника-Рака, Л. Пени, Р. П'ясти, Д. Степовика, Л. Тимків, Л. Филипович, І. Ципердюка, С. Юнгера, А. Яцишина було розглянуто діяльність Софрона Мудрого у різні періоди його життя як душпастиря, ієрарха, освітянина, науковця у галузі канонічного права й історії Церкви, мецената, висвітлено конкретний внесок у розвиток культурного, громадського та церковного життя Прикарпаття, зокрема у створення та комплектування експозицій музеїв Галичини, з'ясовано вплив на піднесення духовності та національної свідомості українців у діаспорі й в Україні. Особлива увага дослідників зосереджена на проповідництві та церковній публіцистиці. І хоча загалом проведені дослідження створюють уявлення про масштабність цієї непересічної людської особистості, її реальний внесок у розвиток Української Церкви і української національної культури, проте у наявних наукових розвідках доробок мислителя накреслено лише пунктирною лінією. Тож постає питання про збільшення кола й глибини, на які заслуговує Софрон Мудрий, як великий духовний вчитель і великий будівничий храмів, монастирів, академій, шкіл, бібліотек, видавництв, музеїв – матеріальних і духовних форм національної культури, її справжніх цінностей, позаяк він заклав не одну цеглину у розвиток церковного життя, науки, освіти, виховання, меценатства, проповідництва, публіцистики, радіожурналістики, канонічного права, морального богослов'я, історії Церкви, а також Української держави як творець її концептуальної моделі.

Вчені звертають увагу на багатогранну обдарованість Софрона Мудрого і таку якість його особи, як мудрість. Зокрема, професор Дмитро Степовик у статті з відповідною назвою «Мудрість як Божий дар» (1998) стверджує, що «Бог дарував йому мудрість не тільки в його прізвищі, але і в кожній справі»⁸. Однак йдеться про мудрість як рису людської вдачі, те, що сам Владика визначав як дар Божий – «доброчинний поводир у житті людини»⁹, який керує її практичним розумом і моральним життям, веде людину до кінцевої мети¹⁰, а не про мудрість як філософію – особливу форму пізнання світу. Мислитель був наділений не лише мудрістю у значенні прозопоїчної чесноти, але й мудрістю у філософському значенні цілісного світогляду, здатного

---

⁸ Степовик Д. В. Мудрість як Божий дар. *Мудрий Софрон ЧСВВ, єпископ. Бібліографічний покажчик*. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1998. С. 21.

⁹ Абетка християнської науки і обряду / передм. єпископа Софрона Мудрого. Скорочене видання. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. С. 180.

¹⁰ Мудрий С. Що таке мудрість? *Нова Зоря: Український Греко-Католицький часопис*. Івано-Франківськ, 2017. 5 жовтня. № 37 (1183). С. 3.

генерувати філософські ідеї, концептуально формулювати особисте бачення речей і світу. Саме цей аспект, пов'язаний із філософським виміром його спадщини, не потрапив у дослідницьке поле, адже маємо тільки одну статтю, в якій студентка 3-го курсу філософського факультету Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника Христина Крайник¹¹ зробила спробу на засадах компаративістики зіставити проблему моральності й самовдосконалення у філософії Блеза Паскаля і моральному богослов'ї Софрона Мудрого, але їй не вистачило досвіду, щоб врівноважено витримати філософсько-богословську лінію Мудрого, позаяк ця стаття не про нього та його філософію як світоглядну систему поглядів, а про філософсько-релігійні погляди Паскаля.

Сьогодні маємо дві дотичні до проблеми філософсько-богословської моделі держави єпископа Софрона Мудрого статті: одна з них належить аспіранту філософії Віталію Деркачу і студенту 4-го курсу Івано-Франківської академії Івана Золотоустого Тарасу Котику; друга – авторитетним релігієзнавцем Анатолію Колодному і Людмилі Филипович. У першій розглядається виявлення національної ідеї в діяльності й поглядах єпископа Франківського як поєднання релігійного й національного чинників у патріотичному вихованні, яке є важливим для становлення України як демократичної, вільної, незалежної та християнської держави¹², у другій розкрито практичний бік будівничого покликання Владики, реалізація дару архітектора і виконроба у конкретних справах¹³.

Отже, філософія державобудування Софрона Мудрого як внесок у тяглість і розвиток української традиції богослов'я нації, в якій будівництва Рідної Хати є втіленням національної ідеї, розглядається вперше. Філософія як світоглядна система визначала ідейний і

---

¹¹ Крайник Х., Рохман Б. Генеза релігійно-філософських поглядів Блеза Паскаля у викладах духовних настоятелів УГКЦ (Софрон Мудрий). *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія* / гол. ред. Р. А. Горбань. 2020. Вип. 15. С. 35–39. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2020.15.7>.

¹² Деркач В., Котик Т. Національна ідея у творчій спадщині та діяльності владика Софрона Мудрого. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія* / гол. ред. Р. А. Горбань. 2024. Вип. 19. Ч. 1. С. 60–69. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2024.19.1.6>.

¹³ Колодний А. М., Филипович Л. О. Будівничий дар Владики Софрона Мудрого: Церква – Освіта – Культура. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія* / гол. ред. Р. А. Горбань. 2024. Вип. 19. Ч. 1. С. 70–76. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2024.19.1.7>.

концептуальний рівень праць і висловлювань Владики, формуючи кожен церковну чи публічну промову, кожне наукове чи богословське міркування навколо ключової думки, теоретично оформленої у філософську концепцію, втілену практично в кожній ділянці діяльності мислителя, реалізовану в кожній здійсненій ним справі, у способі його життя. Йдеться про концепцію нерозривної єдності національної і релігійної ідентичності як окремої людської особи, так і народу як історичної спільнотної особи, яка стала засадничою у створеній філософом моделі Української Національної Держави. Ця філософська концепція пресо священного Владики, поєднавшись із його прозопічною чеснотою – мудрістю, стала світочем життя мислителя, поведирем – вела до кінцевої мети. Адже збереження людиною національно-релігійної ідентичності є збереженням її Божого й національного синівства. Без першого вона не матиме «щасливого життя у вічності», без другого не зможе «реалізувати себе на землі» як повноцінна особа¹⁴.

1. Питання денационалізації і дехристиянізації у філософії Софрона Мудрого як проблема цілеспрямованої колонізаторської політики імперських держав проти української національно-релігійної ідентичності

Змушений емігрувати через звірства радянських окупантів проти галичан і злигодні Другої світової війни, Софрон Мудрий не розірвав пуповину з Україною. Він не тільки 50 років поспіль мріяв про повернення, але й працював над цим, поклавши всі свої сили і таланти на терези терпіння і перемоги задля того, щоб його співвітчизники: ті, які емігрували під тиском необхідності пристосування до життя в оточенні чужої національної й релігійної культури, і ті, хто опинилися в окупації під тиском тоталітарного атеїстичного націєфобського, українофобського режиму, не втратили української національної релігійної ідентичності. Якщо перші перебували під загрозою денационалізації, то другі – ще й дехристиянізації.

У «Нарисі історії Церкви в Україні» (1990, 1995) Мудрий розглядає поняття «денационалізація» та «дехристиянізація» як два способи нищення українства, його національно-релігійної ідентичності, що понад тисячу років формувалася під впливом українського християнства як культуротворчого, державотворчого, націєтворчого

---

¹⁴ Мудрий С. Слова. Випуск 5. Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2011. С. 28, 30.

чинника¹⁵. Цей релігійний чинник протягом століть зумовлював духовну єдність українського народу й визначав його національну вдачу, характер, ментальність, світогляд, онтологічні засади спільного буття. Нищівні для українства процеси денационалізації і дехристиянізації професор пов'язує зі всілякими проявами прозелітизму, які в різні історичні періоди загрожували існуванню українського християнства з боку сусідніх держав, передусім Польщі й Московської імперії в усіх її історичних модифікаціях – від Московії Івана III до путінської федерації – та були спрямовані на знищення українського народу й Української Церкви – як православної, так і католицької, «їхньої єдності, окремішності й самобутності»¹⁶. Прозелітизм був інструментом колонізаторської політики, спрямованої на ліквідацію української нації, і лишається ним у всіх своїх формах: від законодавчо обмежених на західних кордонах України до свавільних, без жодних обмежень, – на східних, зведених сучасними окупантами в одну спрощену до межі присутньо псевдоекономічну формулу «викрадання душ» по-московськи: «коли закінчатся бойові дії, буде одна православна церква Московського патріархату»¹⁷.

Якщо московське православ'я від часів Петра I діяло «ганебними методами»¹⁸, щоб приєднати та шляхом злиття асимілювати Українську Церкву, і ці методи часто набували ознак не лише духовного етноциду, а й відвертого фізичного винищування українських священників і вірян, то вплив латинсько-польського середовища, за словами професора Мудрого, проникав різними шляхами, а насамперед державними і соціальними, «він був виразно денационалізуючий для українського суспільства й тривав аж до наших часів»¹⁹.

У складній ситуації опинилися й українці, змушені вже від кінця XIX століття через політичні й економічні обставини залишати батьківщину і пристосовуватися до життя в чужому культурному середовищі. Приміром, у США, Канаді та Бразилії вони були розселені здебільшого в областях, заселених вірними латинського обряду. Передусім йдеться про східних католиків, яким в Америці «бракувало політичної свободи, соціальної допомоги й економічних засобів, які сприяли б діаспорі у

---

¹⁵ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим – Львів : Видавництво ОО. Василян, 1995. С. 5, 383.

¹⁶ Там само. С. 103.

¹⁷ Балакир А. \$25 тисяч, машини та «повага» за перехід до УПЦ МП. Як окупанти ліквідовують приходи ПЦУ, УГКЦ та протестантів. *Релігійно-інформаційна служба України*. Львів, 2023. 17 грудня. URL: https://risu.ua/25-tisyach-mashini-ta-povaga-zaperehid-do-upc-mp-yak-okupanti-likvidovuyut-prihodi-pcu-ugkc-ta-protestantiv_n144795.

¹⁸ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. С. 381.

¹⁹ Там само. С. 126.

розвитку»²⁰. Про це пише професор Мудрий в історично-юридичній праці «Перехід на інший обряд (з візантійсько-українського на латинський)» (1973). Проблема полягала не тільки в тому, що «з початку імміграції східні вірні були найбільш бідними, позаяк не могли мати ані церков, ані своїх шкіл, тому відчували потребу переходу на латинський обряд, вірні якого все це посідали»²¹, а й у тому, що, зокрема в Канаді, не маючи своїх священників, «українські поселенці стали об'єктом підвищеного інтересу різних чужинецьких сект і місій, особливо російської, та протестантів пресвітеріан»²². У Сполучених Штатах Америки тиск на українських вірян чинився з двох боків. З одного боку загроза йшла від єпископів США, які наполягали на тому, щоб у Штатах був «єдиний обряд і цілковита латинізація». З другого боку небезпека крилася «у підступності ортодоксів, які, надуживаючи слов'янськими здатностями, передусім через московських агентів» намагалися перетягти іммігрантів до схизми²³.

Хоча з огляду на екуменічний рух, як доводить науковець у своїй історично-юридичній праці, Апостольський Престол протягом попереднього століття напрацював значну правову базу, що законодавчо обмежує «перекрадення душ»²⁴, прозелітизм і сьогодні залишається реальною загрозою денационалізації українських емігрантів. Особливо якщо враховувати, як було вже зазначено, що 90% українських мігрантів – це жінки з дітьми, то законодавчі норми, передусім щодо подружжя мішаного обряду, на які вказав свого часу професор Мудрий²⁵, діють не на користь збереження української національно-релігійної ідентичності тих жінок і їхніх дітей²⁶, тобто українських вірянок, які створюватимуть нові сім'ї за кордоном чи під тиском матеріальних обставин змушені будуть переходити на інший обряд. Слід також зауважити правдивий висновок українського релігієзнавця, одного з небагатьох дослідників прозелітизму як релігійного феномену, професора Віктора Єленського про те, що «в кінцевому підсумку будь-який закон, спрямований проти

---

²⁰ Мудрий С. Перехід на інший обряд (з візантійсько-українського на латинський) : монографія / переклад з латинської мови о. Івана Козовика. Жовква : Місіонер, 2013. С. 141.

²¹ Там само. С. 145.

²² Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. С. 345.

²³ Мудрий С. Перехід на інший обряд. С. 142, 144.

²⁴ Там само. С. 191.

²⁵ Там само. С. 192.

²⁶ Як вже народжених, так і тих, що в майбутньому будуть народжені в нових родинях.

прозелітизму, працює проти релігійних меншин і захищає не особу, а релігію більшості»²⁷.

Денаціоналізація, яка є потужним способом нищення української нації й відбувається у різних формах і різними шляхами, на переконання професора Мудрого, як історика та правознавця, «Це доля кожного під'яремного народу в чужій державній структурі, потреба пристосування та змішання різних відрубних національних елементів»²⁸.

2. Олігархічна модель держави у висвітленні вітчизняних і західних науковців і ризики щодо суверенітету, національної безпеки та національно-релігійної ідентичності титульної нації – українців

Згадуваний на початку статті аргумент вітчизняних демографів про створення державою (Україною) можливості вивчати українську мову та історію мігрантами і їхніми дітьми звучить вельми непереконливо та вкрай однобоко на тлі прихованої державно-церковної політики прозелітизму тих країн, які зацікавлені в українцях як дуже якісному «трудоному капіталі», адже науковці зауважили помітно зростаючу в ЄС тенденцію заміщення українськими мігрантами вакансій кваліфікованих і висококваліфікованих фахівців, потреба в яких збільшуватиметься²⁹. Щонайменше наївною є пропозиція вчених у галузі економічних наук «демонструвати всі можливі прояви того, що ані Українська держава, ані українська влада про них не забули»³⁰, позаяк та олігархічна модель держави й влади, яка, викристалізувавшись на межі 1990-х–2000-х рр., формувалася в Україні понад тридцять років поспіль, не напрацювала жодних інструментів «демонстрування», які б сприймалися громадянами як обґрунтовані, вагомі й переконливі – такі, що заслуговують на довіру. Натомість збереженням національної та релігійної ідентичностей українців у країнах їх поселення опікуються громадські інституції, передусім Українська всесвітня координаційна рада – основний координаційний орган світового українства. Впливовими осередками, довкола яких утворюються громадські організації, виступають душпастирські центри Української Греко-Католицької Церкви³¹, але не Українська держава, оскільки в олігархічній державній системі влада принципово зацікавлена в еміграції громадян як засобі денаціоналізації і секуляризації та способі

---

²⁷ Єленський В. Є. Прозелітизм. *Релігійна свобода*. 1999. № 3. С. 124.

²⁸ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. С. 126.

²⁹ Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 453.

³⁰ Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. С. 47.

³¹ Цивілізаційна ідентичність українства. С. 450, 453.

позбутися середнього класу, як націєутворюючої частини суспільства. На це вказує професор Микола Сенченко, стверджуючи, що національна свідомість є головним ворогом олігархії³² присутньо космополітичної, «тому її “любов” чи “нелюбов” до окремої нації визначається конкретними обставинами»³³. Про виштовхування середнього класу – людей, які через низькі заробітки і відсутність робочих місць прагнуть виїхати з України, говорять і Ігор Магійович з Ігорем Більським, за словами яких трудова міграція в сучасній Україні досягла великих масштабів – 8 мільйонів осіб³⁴.

Олігархічна модель у процесі її становлення була досліджена й описана українськими вченими – представниками різних наукових галузей: економістами, політологами, етнодержавознавцями, правознавцями, філософами, істориками, українознавцями, філологами, а також західними політологами. Від початку 2000-х рр. вона комплексно вивчається передусім провідними співробітниками Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Зокрема, у монографії «Україна розділена в собі: від Леонідії до Вікторії» (2009) доктори філософських наук Микола Михальченко та Віктор Андрущенко довели, що критичним для країни став період, коли при владі був другий президент. Саме тоді сформувався істеблішмент – «еліти», які «не працюють на інтереси країни, а борються за владу як джерело прибутку»³⁵. Президент «сприяв становленню кланових політико-економічних угруповань», завдяки чому «склався олігархічний правлячий режим, в руках якого зосередилася економічна та політична влада, а в країні розцвіла корупція», охопивши всі сфери життя, «криміналітет пішов у владу»³⁶. Створені фінансово-промислові групи замість паритетної співпраці зі світовими організаціями «почали вправно грабувати Україну та українців», «пограбування країни та народу, олігархічне та бюрократичне засилля провокували народ, роблячи соціальний вибух неминучим»³⁷. Згодом, описуючи постмайданну ситуацію, професор Михальченко

---

³² Сенченко М. І. Невидима війна націй та олігархій. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 2. С. 7.

³³ Сенченко М. І. Програма світової олігархії. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 3. С. 8.

³⁴ Магійович І. В., Більський І. Б. Кланово-олігархічне управління країною, його вплив на рівень життя населення та міжнародні міграційні процеси. *Аграрна економіка*. 2017. Т. 10. № 1–2. С. 51.

³⁵ Михальченко М. І., Андрущенко В. П. Україна розділена в собі: від Леонідії до Вікторії. Т. 2. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. С. 59.

³⁶ Там само. С. 38, 164.

³⁷ Там само. С. 38, 52.

підсумує: «...свідомо-стихийно формувалася олігархічно-клептократична корумпована держава, корупційні відносини пронизали усі сфери життя суспільства. Основою влади в українському суспільстві стали комплексні клани (регіональна і центральна бюрократія плюс олігархічно-фінансово-промислові групи, плюс патерналістські політичні партії, плюс криміналітет), які створили псевдодемократію (псевдопредставництво народу у владі)»³⁸. У створенні «грабіжницько-вотчинної держави»³⁹, рентоорієнтованої системи «пограбування економічних ресурсів» олігархами⁴⁰, державного апарату й інституцій, які «переймаються захистом своїх привілеїв, а не служінням суспільству»⁴¹, а також у використанні «демократичних засобів для досягнення авторитарних цілей»⁴² звинувачують другого Президента України і західні науковці – британський професор Університету Сандерленда Ханс ван Зон, професор державної політики й політології, колишній виконавчий віцеканцлер і ректор Каліфорнійського університету Пол Д'Аньєрі, науковий співробітник Інституту міжнародних відносин (IAI) у Римі, голова Українського офісу Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) Розарія Пуглісі.

За майже чверть століття науково-дослідницької роботи виходячи із західних теоретичних напрацювань і української практики вчені дійшли висновку, що за період незалежності склалася антиконституційна, антинародна, антиукраїнська, псевдодемократична модель управління державою. Науковці сходяться на тому, що успадкована від радянського режиму патримоніальна форма державного правління була збережена та легалізована у соціально-економічній сфері у вигляді рентоорієнтованої моделі, у рамках якої «проходила адресна приватизація, квітнули корупція і хабарництво, відбувалося зрощення великого

---

³⁸ Трансформація політичних інститутів України : проблеми теорії і практики. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. С. 401.

³⁹ Zon van H. Alternative scenarios for Ukraine. *Futures*. 2002. Vol. 34 (5). P. 401. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0016-3287\(01\)00067-2](https://doi.org/10.1016/S0016-3287(01)00067-2).

⁴⁰ Puglisi R. The rise of the Ukrainian oligarchs. *Democratization*. 2003. Vol. 10 (3). P. 99. DOI: <https://doi.org/10.1080/13510340312331293947>.

⁴¹ Zon van H. Political Culture and Neo-Patrimonialism Under Leonid Kuchma. *Problems of Post-Communism*. 2005. Vol. 52 (5). P. 15. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2005.11052210>.

⁴² D'Anieri P. Leonid Kuchma and the Personalization of the Ukrainian Presidency. *Problems of Post-Communism*. 2003. Vol. 50 (5). P. 58. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2003.11656055>.

капіталу з владою»⁴³. Це дає підстави політичний «режим-порядок», встановлений в Україні, за визначенням доктора історичних наук Олександра Майбороди, «семіпрезиденталізм»⁴⁴, означити як неопатримоніалізм, а модель держави – як неопатримоніальну. Уже на межі 1990–2000-х рр. Олександр Фісун⁴⁵ і Ханс ван Зон⁴⁶ запропонували розглядати трансформації пострадянського режиму як неопатримоніальну модель.

Сьогодні за допомогою поняття «неопатримоніалізм» вчені характеризують зміст політичних і соціокультурних трансформацій, які обумовлюють процеси державотворення в Україні. Описуючи неопатримоніальну модель держави, що склалась у часи правління другого президента, доктори політичних наук зосереджують увагу на визначальних аспектах боріння за владу та розставляють акценти в залежності від того, що вважають більш суттєвим у контексті загроз національній безпеці. Якщо Юрій Мацієвський підкреслює неототалітарний характер «патримоніальної олігополії» чи «патримоніально-олігархічного» режиму, встановленого другим Президентом України⁴⁷, то Олександр Фісун говорить про різні сценарії політико-режимної еволюції неопатримоніальної демократії в Україні⁴⁸. Галина Зеленько наголошує на тому, що за «олігархічного неопатримоніалізму» рентоорієнтовані еліти мають на меті знизити роль глави держави як домінуючого елемента неопатримоніальної вертикалі⁴⁹. Микола Михальченко називає це «грою в моделі влади» – «формальнологічними вправами», які набридли всім, особливо народу⁵⁰. Наразі науковці сходяться на думці, що в неопатримоніальних

---

⁴³ Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 250.

⁴⁴ Там само. С. 47.

⁴⁵ Фісун О. А. Неопатримоніальні політичні системи: Основні особливості. *Проблеми демократії в Україні: Матеріали політичних читань, присвячених пам'яті М. Ф. Миколаївського*. Харків: КІПі, 1997. С. 57–62; Фісун О. А. Політико-режимна трансформація України та дилеми пострадянського неопатримоніалізму: Гегемонія, картель чи консенсус еліт? *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Питання політології»*. 2002. № 555. С. 42–51.

⁴⁶ Zon van H. Neo-Patrimonialism as an Impediment to Economic Development: The Case of Ukraine. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 2001. Vol. 17 (3). P. 90. DOI: <https://doi.org/10.1080/714003585>.

⁴⁷ Мацієвський Ю. В. Політичний режим України після Помаранчевої революції. *Політекс*. 2008. Т. 4. № 4. С. 23–24.

⁴⁸ Фісун О. А. Українська неопатримоніальна демократія: формування, специфіка та тенденції розвитку. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2011. № 984 (19). С. 50.

⁴⁹ Зеленько Г. І. Кризи політичного розвитку в Україні: причини та зміст. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 44.

⁵⁰ Трансформація політичних інститутів України. С. 401.

моделях політична влада розглядається як джерело прибутків, а «можливий доступ до ренти залишається одним із головних мотивів політичної боротьби»⁵¹, заручниками якої стали держава та громадяни України.

Попри зміни й трансформації, неопатримоніальна модель за понад тридцять років свого вкорінення в Українську державу пустила метастази і набула стійких ознак. Ключові властивості цієї моделі носять виключно негативний характер, оскільки пов'язані із глибоко вкоріненою на рівні урядових структур корупцією, як основою «клептократичної економіки»⁵², з одного боку, а з другого – як із ключовою умовою ефективного зовнішнього впливу на Україну та обмеження її культурного, політичного, економічного суверенітету⁵³. Неопатримоніальна модель також пов'язана з: криміналізацією і тінізацією економіки⁵⁴; захопленням великих активів фінансово-промисловими групами, що становить постійну загрозу великому, середньому й малому бізнесу, та сприянням цих олігархічних груп, зацікавлених у зубожінні населення, своїм зарубіжним партнерам, які шукають резерви в національному бюджеті виключно за рахунок громадян⁵⁵; розвитком за «законами Матвія», коли багаті багатшають, а бідні біднішають⁵⁶; перетворенням політичних партій і ЗМІ на інструменти лобіювання корпоративних інтересів олігархів⁵⁷; використанням олігархатом спеціальних груп інтелектуалів, переважно соціогуманітарного профілю, для вироблення наративів у сфері культури, які «фальшують науку, філософію та мистецтво», створюючи одновимірний негативний образ України в очах широких соціальних верств – провінційний і меншовартісний, та «формують інформаційний простір, його дискурси, теми, проблеми задля підтримання стану керованого хаосу»⁵⁸; відсутністю верховенства права⁵⁹; «довільним» законотворенням, наслідком якого є вкрай низька якість законів і нормозастосування, відсутністю законів процесуального характеру, які б зробили Конституцію діючим

---

⁵¹ Політична система України. С. 248.

⁵² Сучасний політичний дискурс з проблеми багатополосної реструктуризації сучасного світу: монографія. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 355.

⁵³ Гугнін Е. А. Олігархічна корупція: сценарії та технології зовнішнього впливу в Україні (теоретико-соціологічний аспект). *Грані*. 2020. Т. 23. № 12. С. 66.

⁵⁴ Трепак В. М. Явище олігархії як чинник політичної корупції в Україні: кримінологічні аспекти. *Право і суспільство*. 2016. № 6 (2). С. 176.

⁵⁵ Політична система України. С. 337.

⁵⁶ Зеленько Г. І. Кризи політичного розвитку в Україні. С. 42.

⁵⁷ Політична система України. С. 258.

⁵⁸ Гугнін Е. А. Олігархічна корупція. С. 64.

⁵⁹ Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці: Книги-XXI, 2016. С. 125.

документом, а норми, прописані в ній, – життєздатними⁶⁰; процедурою імпичменту, названою правознавцями «процедурою про неусунення», оскільки вона «практично увільняє будь-якого з президентів від реальної відповідальності за свої дії»⁶¹; «превентивною виборчою системою» – комплексом норм і практик їхнього застосування, підсилених «дистрофією соціальних ліфтів», що дає можливість з максимальною ймовірністю привести у представницькі органи влади ставлеників олігархату⁶²; імітацією реформ⁶³ і демократичних перетворень⁶⁴; імітаційною демократією, яку дослідники характеризують як: дефективну – Юрій Мацієвський⁶⁵ і Микола Рябчук⁶⁶, демократію для бідних – Сергій Кононенко⁶⁷, псевдодемократію із псевдопредставництвом народу у владі – Микола Михальченко⁶⁸, з формально демократичними політичними інститутами, що застигла у фазі інституціоналізації, – Галина Зеленько⁶⁹, фасадну, за якої ключова роль належить не інститутам, а неформальним зв'язкам, – Світлана Брехаря⁷⁰; нестратегічною поведінкою влади⁷¹, відсутністю стратегічної думки⁷² й оригінальних планів щодо геополітичної, міжнародної перспективи нашої держави⁷³; неспроможністю держави виконувати ключові

---

⁶⁰ Зеленько Г. І. Кризи політичного розвитку в Україні. С. 53–54.

⁶¹ Політична система України. С. 49.

⁶² Зеленько Г. І. Кризи політичного розвитку в Україні. С. 48.

⁶³ Трансформація політичних інститутів України. С. 401.

⁶⁴ Тарасюк В. М., Дроботун Д. С. Про причини і наслідки олігархізації українських медіа. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 88 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юридична думка, 2020. С. 312.

⁶⁵ Мацієвський Ю. В. Від дефектної до керованої демократії? Тенденції трансформації політичного режиму в Україні після президентських виборів 2010 р. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2012. Вип. 6. С. 184.

⁶⁶ Рябчук М. Ю. Від «хаосу» до «стабільності»: хроніка авторитарної консолідації. Київ : К.І.С., 2012. С. 52.

⁶⁷ Кононенко С. В. Суспільство і політика за умов олігархії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2007. Вип. 36. С. 69.

⁶⁸ Трансформація політичних інститутів України. С. 4, 401.

⁶⁹ Зеленько Г. І. Кризи політичного розвитку в Україні. С. 35.

⁷⁰ Політична система України. С. 265.

⁷¹ Там само. С. 453.

⁷² Там само. С. 337.

⁷³ Баган О. Р. Прірва безідейності, або Чому український політикум набирає ознак вертепу. *Інформаційна агенція «Вголос»*. 2019. 1 липня. URL: https://vgolos.ua/news/prirva-bezidejnosti-abo-chomu-ukrayinskyj-politykum-nabyraye-oznak-vertepu_1011440.html.

функції безпеки⁷⁴; занепадом обороноздатності⁷⁵, а також іншими чинниками нестабільності, конфліктогенності, депресивності й деградації держави, що загрожують її існуванню, розколюють суспільство соціально, політично і культурно.

Якщо узагальнити соціально-психологічний портрет істеблішменту, окреслений науковцями в процесі дослідження правлячих, привілейованих груп українського суспільства, що понад тридцять років будували систему влади й управління в державі, то він містить такі ознаки: «хижацька природа»⁷⁶, паразитизм соціально-економічний через «встановлення системи економічних інститутів, що приносить владі величезні статки за рахунок більшості населення»⁷⁷, і паразитизм культурно-інтелектуальний «на будь-яких ідеях, утопіях і химерах»⁷⁸, корумпованість⁷⁹, «безбарвність, цинізм і авантюризм»⁸⁰, «некомпетентність, жадібність, нещирість і лицемірство, нахабність, неадекватність і впевненість у своїй безкарності»⁸¹, антигуманізм⁸², правляча еліта є аморальною⁸³ і навіть злочинною⁸⁴, вона «неякісна, конфліктогенна та значною мірою егоїстично антиукраїнська», «непатріотична»⁸⁵, космополітична⁸⁶. Усі ці ознаки професор Микола Рябчук

---

⁷⁴ Puglisi R. A People's Army: Civil Society as a Security Actor in Post-Maidan Ukraine. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*. 2018. № 2 (2). P. 227.

⁷⁵ Рахманов О. А. Феномен олігархізації політичної влади в Україні: від піднесення до занепаду. *Соціологія: Теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 4. С. 42.

⁷⁶ Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності. С. 65; Zon van H. Neo-Patrimonialism as an Impediment to Economic Development. P. 90.

⁷⁷ Магійович І. В., Більський І. Б. Кланово-олігархічне управління країною. С. 47.

⁷⁸ Сучасний політичний дискурс з проблеми багатополунової реструктуризації сучасного світу. С. 228.

⁷⁹ Політична система України. С. 338; Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси. Збірник наукових праць. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. С. 113, 371.

⁸⁰ Михальченко М. І., Андрущенко В. П. Україна розділена в собі. С. 235.

⁸¹ Сучасний політичний дискурс з проблеми багатополунової реструктуризації сучасного світу. С. 356.

⁸² Михальченко М. І. Великий цивілізаційний вибух межі ХХ–ХХІ століть. Київ: Парламентське видавництво, 2016. С. 74.

⁸³ Кононенко Н. В. Криза легітимності в Україні, або Чому українці хронічно не довіряють державі. *Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання*: монографія. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 85; Михальченко М. І., Андрущенко В. П. Україна розділена в собі. С. 71–72; Політика суспільних реформ. С. 371, 372.

⁸⁴ Сучасний політичний дискурс з проблеми багатополунової реструктуризації сучасного світу. С. 8.

⁸⁵ Михальченко М. І., Андрущенко В. П. Україна розділена в собі. С. 60, 61.

⁸⁶ Михальченко М. І. Великий цивілізаційний вибух межі ХХ–ХХІ століть. С. 74; Сенченко М. І. Невидима війна націй та олігархій. С. 8; Сич О. М.

і журналіст Юхим Штейнгель зводять до поняття «хуцпа»: «особливо цинічна, підла, нахабна брехня, верх цинізму й нахабства, що паралізує опонента»⁸⁷.

Якщо звести до «спільного знаменника» описані вітчизняними науковцями результати державотворення такої псевдоеліти, чи квазі-еліти⁸⁸, то це ситуація «змін без розвитку»⁸⁹, або «замкнене коло безрезультатних змін влади»⁹⁰. Подібне узагальнення робить і Розарія Пуглісі, стверджуючи, що систематичне пограбування економічних ресурсів, яке здійснюється за олігархічної системи, завдало значних збитків українському суспільству, прирікаючи його на порочне коло недорозвиненості, адміністративної слабкості та неспроможності здійснити зміни⁹¹. Динаміка державотворення у висвітленні українських політологів – це понад тридцять років балансування між «авторитарною й гібридною моделлю організації влади та політичної системи» і «політичних маятниково-коливальних змін»⁹², «зигзагів трансформацій політичного режиму між умовними полюсами «демократія» – «авторитаризм»⁹³, «бовтання» у «сірій зоні» – між дефективною, неліберальною, неконсолідованою демократією і дефективним, неконсолідованим авторитаризмом»⁹⁴. У межах цих тридцятилітніх коливань, зигзагів, балансування й бовтання сформувалася кланово-олігархічна модель держави, за визначенням Миколи Рябчука, засадничо неправова, в якій «політична доцільність домінує над законом, а корупція є універсальною суспільною практикою»⁹⁵. До того ж, як влучно зауважує економіст Надія Ющенко, тотально корумпована система не може боротися сама з собою⁹⁶, позаяк корупція, як теоретично довів Сергій Кононенко, є головним засобом олігархічного домінування⁹⁷. Отже, у цій олігархічній моделі відсутній простір для розвитку. Як і будь-яка паразитуюча система, вона

Олігархічний політичний режим і соціальні підстави перманентного революційного процесу в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 137. С. 351.

⁸⁷ Рябчук М. Ю. Від «хаосу» до «стабільності». С. 179; Штейнгель Ю. Хуцпа як ідеологія нинішньої української влади. *Українська правда*. 2014. 25 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/01/25/7011324/>.

⁸⁸ Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності. С. 234.

⁸⁹ Зеленько Г. І. Кризи політичного розвитку в Україні. С. 35.

⁹⁰ Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності. С. 66.

⁹¹ Puglisi R. The rise of the Ukrainian oligarchs. Р. 99.

⁹² Політична система України. С. 135.

⁹³ Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності. С. 280.

⁹⁴ Рябчук М. Ю. Від «хаосу» до «стабільності». С. 52.

⁹⁵ Там само. С. 52.

⁹⁶ Ющенко Н. К. Формування і наслідки державно-олігархічної моделі розвитку України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2018. Вип. 1 (18). С. 170.

⁹⁷ Кононенко С. В. Суспільство і політика за умов олігархії. С. 67.

принципово не скерована на майбутнє, а переймається збереженням сумнівних здобутків, передусім системотворчого ресурсного розшарування між олігархічною меншиною і рештою громадян. Це розшарування суспільства Кононенко називає «олігархієтворчим»⁹⁸.

Олігархічна неопатримоніальна модель, яку формували можновладці за період незалежності, відсунувши український народ від управління державою і процесу державотворення, брутально порушуючи його конституційні права та послідовно виштовхуючи переважну його більшість за межу бідності⁹⁹, принципово не спрямована на ідеал «загального блага». Така модель суперечить виокремленим європейською політичною філософією базовим цінностям політики, на засадах яких тримається й функціонує політична система в інтересах «усіх» – в інтересах загальносуспільних безпеки, добробуту, справедливості¹⁰⁰. Така модель суперечить онтологічним законам існування всесвіту, на що вказує Євангеліє: «Ви впізнаєте їх за плодами їхніми: хіба збирають виноград з тернини або з будяків – смокви? Так кожне добре дерево родить гарні плоди, а лихе дерево – плоди погані. Не може добре дерево приносити плодів поганих, ані лихе дерево – плодів добрих» (Мт. 7: 16–18). На думку Сергія Кононенка, політична система, яка не дотримується цього універсального принципу, не здатна до тривалого існування¹⁰¹. Олігархат втримується в Україні завдяки підтримці домінуючих держав, через що стає їхнім знаряддям утримання українського «суспільства в периферизованому стані», навмисно роз'яtringючи внутрішні розколи суспільства, інспіровані ззовні. Це, зокрема, поділ України на «Схід» і «Захід», в якому зацікавлені регіональні й глобальні держави-гегемони, щоб здійснювати контроль за внутрішньополітичним життям країни та її ресурсами¹⁰². Очевидно, що олігархат принципово не зацікавлений у становленні української політичної нації, яка підірве його системотворчі засади і позбавить зовнішньої підтримки, взявши контроль над природними й інтелектуальними ресурсами країни у свої руки. З цієї причини політика в олігархічній моделі чітко орієнтована, з одного боку, проти розвитку середнього класу в особі бізнесменів, інтелектуалів, службовців, як соціокультурної основи нації, цілеспрямованої на реалізацію принципу «загального блага», а з другого – проти

---

⁹⁸ Кононенко С. В. Суспільство і політика за умов олігархії. С. 66.

⁹⁹ Zon van H. Neo-Patrimonialism as an Impediment to Economic Development. P. 71, 89; Зеленько Г. І. Кризи політичного розвитку в Україні. С. 42; Магійович І. В., Більський І. Б. Кланово-олігархічне управління країною. С. 48, 51; Політична система України. С. 453.

¹⁰⁰ Кононенко С. В. Суспільство і політика за умов олігархії. С. 61.

¹⁰¹ Там само. С. 63.

¹⁰² Там само. С. 66, 69.

розвитку національної культури, яка творить духовні засади суспільства, об'єднуючи його на спільних якісних цінностях і міцних морально-етичних принципах, що склалися століттями й відповідають менталітету титульної української нації. Через те культурна політика влади – «це остаточне укорінення (інституціоналізація та формування ресурсної бази) “масової поп-культури” і майже цілковите знецінення “вищих” цінностей»¹⁰³. Закономірно, що між відсотком олігархів – найбагатших людей України і основною масою її громадян утворилося не тільки матеріальне, а й ментальне «провалля, якого не знає жодна країна Європи»¹⁰⁴.

Професор Мацієвський вказує присутню на ключовий конфлікт, який у процесі монтування олігархічної моделі як державної структури України впливав на трансформації моделі держави й виступав основою її гібридності. Це конфлікт між українською ідентичністю, переважання якої дозволило б суспільству рухатися в бік реальної незалежності та демократії, і пострадянською ідентичністю, домінування якої визначило становлення в Україні неопатримоніальної політичної культури, призвело до «захоплення держави» олігархічними кланами з усіма загрозами національній безпеці й наслідками щодо обороноздатності¹⁰⁵.

Тому не дивно, що упослідженість українців – титульної нації, як ядра державотворення, – в олігархічній системі є нормою, а висміювання, приниження, зневага до української мови, культури, Церкви й усіх, хто утверджує й боронить українську ідентичність, – приписом для тих, хто створює офіційний інтелектуально-інформаційний простір. На це звертають увагу науковці, які досліджували дуже відмінні функціональні аспекти української державної моделі у різні періоди її становлення. Політолог Університету Південного Іллінойсу (США) Стівен Шульман, який вивчає, зокрема, перешкоди розбудови нації в Україні, спостеріг, що хоч другий президент «на словах підтримував українську національну ідентичність за етнічною ознакою, але не докладав зусиль для реалізації відповідної політики», тому понад десятиліття від здобуття державності українці ще й досі борються за визначення якісного змісту національної ідентичності України¹⁰⁶. На думку Володимира Тарасюка і Дмитра Дроботуна, меншовартість і провінційність

---

¹⁰³ Кононенко С. В. Суспільство і політика за умов олігархії. С. 63.

¹⁰⁴ Цивілізаційна ідентичність українства. С. 403.

¹⁰⁵ Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності. С. 31, 65, 89, 124, 130–131, 190, 194.

¹⁰⁶ Shulman S. The Contours of Civic and Ethnic National Identification in Ukraine. *Europe-Asia Studies*. 2004. Vol. 56 (1). P. 35. DOI: <https://doi.org/10.1080/0966813032000161437>; Shulman S. Ukrainian Nation-Building Under Kuchma. *Problems of Post-Communism*. 2005. Vol. 52 (5). P. 32. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2005.11052211>.

українців, яку намагаються нав'язати проросійські засоби пропаганди й підтримати західні партнери, є результатом тридцятилітньої провальної, неефективної політики влади¹⁰⁷. Більш радикальну оцінку дій мововладців дають політолог та історик Олександр Сич, для якого цілком очевидними є стан соціальної незахищеності української нації у власній державі й процес її поступового вимирання¹⁰⁸, та економісти Ігор Магійович з Ігорем Більським, які приходять до висновку: ситуація виглядає так, що керівники країни, маючи подвійне громадянство, житло за кордоном і величезні суми в іноземних банках, спеціально створюють умови для знищення української нації та спустошення території України¹⁰⁹. Про такі наслідки ще 1959 року попереджав з далекої Канади учасник української визвольної війни 1917–1920 рр., згодом член Проводу ОУН, історик Павло Штепа: «Заплатили і ще заплатимо, якщо не викоринимо з наших душ наше фелагство; якщо не підемо хрестоносним походом проти всіх чужих теорій нашої меншвартости»¹¹⁰.

Однак усупереч олігархічній системі й зовнішнім впливам, в Україні триває штучно загальмований у минулому столітті процес становлення політичної нації на засадах цивілізаційної ідентичності українського народу, яка, згідно з дефініцією, запропонованою українськими етнополітологами й істориками, є усталеною цілісністю, вищою формою етнічної, соціальної, культурної, громадянської, національної ідентичностей, що ґрунтується на усвідомленні цивілізаційності своїх національних цінностей, культурно-історичних, релігійних і ментальних рис, які характеризують Україну як регіональну цивілізацію, уподібнюють українців з народами європейської цивілізації¹¹¹.

Сьогодні саме українська нація взяла на свої плечі оборону країни і весь тягар війни, адже справдилися найгірші послідовно обґрунтовані науковцями прогнози щодо фатальних наслідків збереження олігархічної моделі, яка «виявилася неготовою до відсічі російської агресії»¹¹². Як напередодні російсько-української війни, так і перед великим

---

¹⁰⁷ Тарасюк В. М., Дроботун Д. С. Про причини і наслідки олігархізації українських медіа. С. 312.

¹⁰⁸ Сич О. М. Український націоналізм: підсумки і перспективи. *Треті Бандерівські читання «Візія Української держави в ідеології українського націоналізму»*: збірник матеріалів (3 лютого 2016 р., м. Київ). Київ – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. С. 53.

¹⁰⁹ Магійович І. В., Більський І. Б. Кланово-олігархічне управління країною. С. 47.

¹¹⁰ Штепа П. Українець і москвин: дві протилежності. Дрогобич: Відродження, 2010. С. 239.

¹¹¹ Цивілізаційна ідентичність українства. С. 23.

¹¹² Політика суспільних реформ. С. 113.

вторгненням українські вчені попереджали: оскільки в олігархічній моделі держави ігнорувалися національні інтереси й були усунуті основи «національної сили та витривалості», а також «принципи національної організованості та мобілізованості»¹¹³, Україна «може не витримати внутрішньої напруги і тиску різноспрямованих зовнішніх векторів»¹¹⁴.

3. Розбіжність двох соціокультурних практик моделювання консолідованого суспільства – кланово-олігархічної і національно-релігійної

Нежиттєздатність олігархічної моделі в екстремальних умовах війни і колосальні втрати нації через параліч наскрізно корумпованої державної системи актуалізують необхідність моделювання держави на принципово нових засадах. Науковці Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса обґрунтовано доводять, що в актуальних умовах йдеться не про модерні проєкти, а про державобудування на традиційних національних цінностях. Авторами монографії «Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики» (2016) була чітко сформульована потреба розробки нової моделі сучасної Української держави та «своєї, суто української стратегії» із задіянням колосального державотворчого потенціалу громадянського суспільства, позаяк модернізація наявної моделі, на їх думку, означає тиме побудову модернізованої олігархічної держави з розвинутою корупцією й імітаційною демократією¹¹⁵. На переконання філософа Олександра Чорного, стратегії і пріоритети суспільно-політичного, господарсько-економічного й соціокультурного розвитку мають визначатися на підставі багатства історичних традицій українського цивілізаційного феномену¹¹⁶.

У контексті обговорення проблеми державомодельовання, від якого залежить не просто майбутнє української нації і Української держави, а й, без перебільшення, їхнє існування, заслуговує на особливу увагу ідея, висловлена у колективній монографії «Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних виявах: Український контекст» (2021) Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України релігієзнавцями Людмилою Филипович і Георгієм Филиповичем разом із Почесним науковим співробітником інституту, істориком і богословом діаспори, діячем Греко-Католицької Церкви отцем Іваном Шевцівим,

---

¹¹³ Баган О. Р. Прірва безідейності.

¹¹⁴ Мацієвський Ю. В. Від дефектної до керованої демократії? С. 200.

¹¹⁵ Трансформація політичних інститутів України. С. 4, 78.

¹¹⁶ Сучасний політичний дискурс з проблеми багатополюсної реструктуризації сучасного світу. С. 373.

який вчив свою паству у Сіднеї, «як жити на чужині українцем», і якого професор Анатолій Колодний назвав героєм-борцем за Українську Церкву, за українство¹¹⁷. Йдеться про усвідомлення і використання історичних здобутків Української Церкви в еміграції, серед яких «досвід виживання і функціонування у ворожому (в кращому випадку – нейтральному) середовищі; досвід виховання християнина, опікування християнською особою, родиною, спільнотою; досвід створення громадських церковних організацій; тотальність своєї присутності в індивідуальному і суспільному житті українців; жертовність, патріотизм, освіченість, порядність священства; вміння підняти свідомість нації, її самоповагу; досвід спілкування зі світською владою тощо»¹¹⁸.

Склавши за принципом мозаїки різні аспекти сучасної моделі Української держави, досліджені науковцями за чверть століття у більш-менш цілісну картину, можна побачити разючу відмінність двох соціокультурних практик моделювання консолідованого суспільства, які, по суті, суперечать одна одній, несумісні за змістом. З одного боку, досвід організації життя суспільства, напрацьований за понад тридцять років від проголошення незалежності України кланово-олігархічними квазіелітами, налаштованими на особистісне збагачення. Вони керуються збереженням у суспільстві стану «кумулятивної нерівності», його соціального і культурного розколу. Головним засобом їх домінування й універсальною суспільною практикою є корупція, а методом суспільної комунікації – хуцпа. Оскільки пануванню цих «еліт» загрожує становлення української політичної нації, то їхній досвід соціокультурної організації суспільства сконцентровано в афоризмі історика Павла Штепи «Нищення української вищости»¹¹⁹. З другого боку, досвід, здобутий Українською Церквою в еміграції, цілеспрямований на розвиток людської особи, реалізацію її повноти як Божого створіння, носія національної культури і втілення духу нації. Це досвід впровадження в життя української спільноти принципу

---

¹¹⁷ Колодний А. М. Згадаймо і вшануймо отця Івана Шевціва. *Українське релігієзнавство*. 2013. № 65. С. 301. DOI: <https://doi.org/10.32420/2013.65.237>.

¹¹⁸ Шевців І., Филипович Г. Д., Филипович Л. О. Українські Церкви як чинники самоідентифікації українців у діаспорі. *Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних виявах: Український контекст*. Київ : УАР, 2021. С. 121.

¹¹⁹ Штепа П. Українець і москвин. С. 403.

загального блага, персоналістичної норми¹²⁰ й об'єднання громади любов'ю як універсальною суспільною практикою на засадах духовних цінностей – християнських і національних, сконцентрованих в афоризмі «Бог і Україна», що став життєвим кредо борців за Самостійну Соборну Українську Державу, їхнім символом віри. Ці дві практики не просто протилежні, вони полярні і за цілями, і за змістом, і за методами та принципами їх втілення, і, головне, за результатами. Вони уособлюють дві різні цивілізаційні моделі: одна – економікоцентрична, в якій рівень досягнень вираховується кількісно рівнем збагачення; друга – особочентрична, в якій рівень досягнень визначається якісно – рівнем розвитку людини як особи, повнотою реалізації її особового покликання у процесі життєдіяльності, позаяк особа є якісним виміром людини.

Поряд із тим слід зауважити, що в контексті досліджень різнопланових аспектів сучасної державної моделі на тлі безкомпромісної заяви «У нашій хаті ми господарі»¹²¹ у працях українських учених щораз наполегливіше звучить державотворчий імператив Тараса Шевченка «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля»¹²², як адекватне осмислення національного суверенітету, державної незалежності й державного устрою, які мають відповідати ментальності титульної нації, її цивілізаційній ідентичності. Таке бачення підвалин українського державотворення суголосне лаконічній і глибоко змістовній формулі-верифікації функціональності держави в інтересах загальносуспільних безпеки, добробуту й справедливості, висловленій людиною, яка через пів століття еміграції повернулася на батьківщину задля її духовної розбудови та стала духовним авторитетом української

---

¹²⁰ Богословсько-філософське поняття «персоналістична норма» введене у філософсько-релігійний дискурс буття особи Іваном Павлом II у праці «Переступити поріг надії» (1995). Мислитель пояснює, що сформулював концепцію персоналістичної норми, спробувавши перекласти на мову філософської етики християнську заповідь любові, отже, особа в його інтерпретації як філософа-персоналіста «є таким буттям, що властивим до неї стосунком є любов» (Іван Павло II. Переступити поріг надії. Іван Павло II відповідає на питання Вітторіо Мессорі. Київ : Кайрос, Львів : Свічадо, 1995. С. 150).

¹²¹ Михальченко М. І., Андрущенко В. П. Україна розділена в собі. С. 63; Цивілізаційна ідентичність українства. С. 42.

¹²² Власюк О. С., Кононенко С. В. Кремлівська агресія проти України: Роздуми в контексті війни: Монографія. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. С. 220; Самчук З. Ф. Детермінанти політичного процесу в сучасній Україні. *Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми*: монографія. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 42; Сучасний політичний дискурс з проблеми багатополусної реструктуризації сучасного світу. С. 234.

нації – Блаженнішим Любомиром Гузаром¹²³. На Урочистому засіданні Верховної Ради України 2017 року Блаженніший сказав, що суспільним благом називають стан, коли «кожний громадянин почуває себе справді захищеним», почувається «захищеним і бажаним»¹²⁴. Принаймні єдиним місцем, де людина споконвічно почувалася бажаною та захищеною, є її рідна хата. Досягнення цього стану стає можливим лише в державі, заснованій на християнському особочентризмі, який, засвоївши автентичний давньоукраїнський кордоцентризм, понад тисячу років зумовлював історичний розвиток української культури, визначав український національний світогляд. Тому влада має керуватися прозопоїчними цінностями, напоумляє Верховний Архієпископ: «Особа, якій наряд довіряє свою долю, мусить дуже уважно своє покликання трактувати, мусить людей бачити як Боже сотворіння, як особистості, яким надано гідність, свободу», а не «уважати ідеалом нагромадження матеріальних дібр чи поодинокими особами, чи родинами, чи громадами, чи політичними угрупованнями»¹²⁵.

Отже, питання стоїть руба: орієнтиром державотворення має виступати цивілізаційна ідентичність титульної нації – українців. Автори монографії «Цивілізаційна ідентичність українства» (2022), аналізуючи систему цивілізаційних цінностей, наголошують на тому, що від рівня релігійності суспільства значною мірою залежить його стійкість і консолідованість, а також успішність процесу націєтворення. Збереженість релігії визначає долю не тільки нації і держави, але й геоцивілізації, адже вони розглядають релігію, з одного боку, як історично першу форму ідентичностей, а з другого – як джерело базових положень нормативних моделей суспільств, які, набувши автономного існування, впливають на різні сфери життєдіяльності суспільства¹²⁶.

Те, що плідотворний практичний досвід, здобутий українцями діаспори у справі збереження своєї ідентичності, є досвідом релігійним, тобто являє собою нерозривну єдність релігійної та національної

---

¹²³ 26 лютого 2024 року Глава Української Греко-Католицької Церкви Блаженніший Святослав проголосив початок беатифікаційного процесу патріарха Любомира Гузара. У Декреті проголошення зауважено, що сила слова і духу Блаженнішого Любомира Гузара слугує людям підтримкою й орієнтиром у щоденному житті, особливо під час цієї страшної війни (Декрет проголошення початку розслідування щодо беатифікації та канонізації слуги Божого Любомира кардинала Гузара. *Офіційний сайт УГКЦ. Офіційні документи УГКЦ*. 26.02.2024. URL: <https://docs.ugcc.ua/1724/>).

¹²⁴ Виступ Любомира Гузара на Урочистому засіданні Верховної Ради України. 17.03.2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JCYfdqGZhHM>.

¹²⁵ Там само.

¹²⁶ Цивілізаційна ідентичність українства. С. 80–91.

самосвідомості українців, виступає переконливим аргументом на користь думки, що повноцінна, дієва, життєздатна модель Української держави має його враховувати. Здобутки діаспори свідчать про продуктивну взаємозумовленість релігійної і національної форм ідентичності в їх органічній цілості. Українська Церква за кордоном стала ядром генерування національного середовища, виховання національної свідомості, визначальним осередком збереження діаспорою української духовності, обряду, мови, культури, плекала ідеал землі обітваної – багатой, розкішної України, де пануватимуть достаток і злагода, де кожна людина почуватиметься бажаною і захищеною. Тому її сини, як, приміром, Іван Шевців, Любомир Гузар, Софрон Мудрий та багато інших діячів української культури, поверталися в незалежну Україну не з порожніми руками, а з філософськими ідеями і конкретними проєктами, ґрунтовною базою знань і набутих на чужині досвідом та вкладали усе це в розбудову рідного краю.

Зіставлення двох різноспрямованих щодо цілей і різнопланових щодо цінностей, які ті цілі встановлюють, соціокультурних практик організації спільного життя українців: одної – у кордонах своєї держави з великим ресурсом і великими можливостями, другої – у середовищі діаспори з обмеженими можливостями і обмеженим ресурсом у чужій державі – дозволяє зрозуміти значимість релігійного чинника в моделюванні суверенної держави й унаочнює важливий висновок: телеологія державотворення має визначатися національно-релігійною ідентичністю титульної нації. З цього приводу слід також почути мислителів, думки яких певною мірою формували вітчизняний релігійнознавчий дискурс. Це передусім вчення релігійного філософа Григорія Сковороди про те, що держава має будуватися за принципом співжиття видимої і невидимої натур людської особи, зв'язаних у повноцінний організм Премудрістю Божою, позаяк лише така «наймайстерніша архітектурна симетрія чи модель» діє на загальну користь як в людині, так і в державі, а без цієї премудрості «все мертве та бридке»¹²⁷. Це також ідея митрополита Андрея Шептицького про те, що Церква має відігравати важливу роль у будівництві Батьківщини, адже «в християнських народах немає більшої виховної сили, ніж сила Церкви ... вона прищеплює вже в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять із неї доброго патріота і мудрого громадянина»¹²⁸.

---

¹²⁷ Сковорода Г. С. Вступні двері до християнської добронравності. *Сковорода Г. С. Твори: У 2 т. Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги / передм. О. Мишанича.* Київ : Обереги, 1994. С. 143.

¹²⁸ Шептицький А. Як будувати Рідну Хату? Львів : Бібліотека Української Галицької Партії, 2020. С. 27.

Слід взяти до уваги і концепцію релігієзнавця Анатолія Колодного, що будь-яка релігійна система постає не як картина світу, а як картина людини¹²⁹.

4. «Національна історія», «національна ідея», «національно-релігійна ідентичність» – ключові категорії в моделюванні держави Софроном Мудрим

Переходячи до розгляду концептуального бачення державної моделі Владикою Софроном Мудрим, слід сказати, що йдеться не про якусь абстрактну умоглядну конструкцію. Мислитель, вдаючись до свого наукового й практичного досвіду, подає богословсько-філософську модель саме Української держави, як він її розуміє. У висвітленні цієї конкретної моделі історик спирається, з одного боку, на думку 28-го Президента США Томаса Вудро Вільсона про те, що «нації повинні мати свою власну хату зі своєю владою, мовою, культурою»¹³⁰, а з другого – на національну традицію – філософію домобудування Рідної Хати, що на засадах українського екзистенційно-софійного кордоцентризму творилася зусиллями Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Андрея Шептицького, Івана Огієнка, Дмитра Донцова, Сергія Кримського та інших архітекторів української духовної культури. Філософія домобудування Рідної Хати була безпосередньо пов'язана з окресленням національної ідеї українства.

Сучасні дослідники стверджують, що національна ідея в різні історичні відрізки змінюється, тому, шукаючи її універсальні риси, намагаються втиснути це поняття в прокрустове ложе наукових дефініцій. Однак у манівцях постмодерністської термінології вони гублять її суть. Ось одна з останніх дефініцій 2022 року: «Національна ідея – це категорія соціальної онтології, що означає базове уявлення про структуру і властивості соціально-історичної реальності і типологізує соціально-історичні ситуації»¹³¹. Це визначення, запропоноване в монографії, присвяченій питанню цивілізаційної ідентичності українства, має два вразливі місця: по-перше, у ньому відсутній культурний вимір – конститутивний для даного феномену; по-друге, воно було сформульоване з метою виявити істотні риси, відтак з'ясувати зміст саме української національної ідеї, тобто на основі загального розкрити конкретне явище конкретної культури в його історичному розвитку. Національна

---

¹²⁹ Колодний А. М. Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції. Київ: Світ знань, 1999. С. 13.

¹³⁰ Мудрий С. Слова. Випуск 1. Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. С. 41.

¹³¹ Цивілізаційна ідентичність українства. С. 77.

ідея не існує поза культурою, а поготів українська з огляду на «соціально-історичну ситуацію», яка склалася так, що протягом століть аж до сьогодні сусідні держави намагаються знищити українську культуру усіма доступними способами та методами. У філософсько-богословській праці «Пам'ять та ідентичність» (2005) мислитель-персоналіст Іван Павло II доволі вичерпно виявляє соціокультурний і онтологічний зміст поняття «нація», і цю дефініцію варто взяти до уваги не лише богословам і релігієзнавцям: «Нація – це велика спільнота людей, об'єднаних різними зв'язками, але насамперед об'єднаних культурою. Нація існує “через” культуру і “завдяки” культурі. Саме тому вона є великою вихователкою людей, щоб вони могли більшою мірою “бути” в спільноті»¹³². Думку про беззмістовність дискурсу буття нації поза поняттям «культура» висловлює і Софрон Мудрий: «Народ без культури – це не народ, а лише череда розумних істот, які не знають, хто вони, чий сини й якого народу діти»¹³³.

Висвітлюючи складний шлях історичних випробувань польського народу, слов'янський Папа стверджує, що в умовах поділів і чужоземного загарбання поляки зберігали свою тотожність і національну суверенність, спираючись не на ресурси фізичної сили, а виключно на свою культуру, яка виявилася потужнішою за всі інші сили¹³⁴. Однак жодна європейська нація не зазнала більш потужного нищення, ніж українці. Випробування історією української нації, яку протягом століть сусідні держави намагалися позбавити онтологічних основ її буття: національно-релігійної ідентичності й етнічно-культурної території, виявилися найжорстокішими і найкривавішими в Європі, її втрати лише від Голодомору 1932–1933 рр. належать до найбільших геноцидних втрат людства ХХ століття¹³⁵. В таких умовах держава стала екзистенційною необхідністю. Суверенна національна держава зміцнила б силу культури й захистила б українців від цілеспрямованої ліквідаторської політики імперських держав, дала б можливість повернути потужну творчу енергію на розвиток, а не витратити значну її частину на самозбереження. Тому українська національна ідея є державотворчою, вона згуртовує й зміцнює українство, надихає на розбудову своєї суверенної, незалежної держави, вона впливає з ментальності українців

---

¹³² Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі тисячоліть / пер. з італ. Мар'яни Прокопович ; Італійський інститут культури в Україні. Львів : Літопис ; Український Католицький університет, 2005. С. 92–93.

¹³³ Мудрий С. Слова. Випуск 2. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2004. С. 91.

¹³⁴ Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. С. 93.

¹³⁵ Козицький А. М. Дослідження Голодомору та геноцидні студії. Львів : Апріорі, 2021. С. 3.

й оформлюється мовою національних архетипів, зрозуміло кожному носію української культури. Вона викладена чітко й цілком зрозуміло 1845 року в програмному «Посланії» Тараса Шевченка до нас, тоді ще не народжених, і не в останню чергу до нас, науковців, як представників національної інтелектуальної еліти. Цей програмний для української нації документ був уважно прочитаний Андреем Шептицьким і, щоб з часом не загубилася його суть, переданий у вигляді гранично стислої формули: «Ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенаціональна Хата-Батьківщина»¹³⁶. Цією формулою починається документ про будівництво українцями держави – Рідної Хати і роль національної Церкви у державотворенні. 1941 року він був написаний митрополитом у формі пастирського послання до духовенства під назвою «Як будувати Рідну Хату? Декрет Львівського Архiepального Собору 1942 року до духовенства». Аксіологічний вимір національної ідеї у 1930-х–40-х рр. визначив Степан Бандера, геніально поєднавши дві найвищі цінності українства у гранично стислій за формою і максимально глибокій за змістом думці «Бог і Україна». Це кредо стало засадничим принципом розбудови українського світу і збройної боротьби за визволення України – «змагання за Самостійну Соборну Українську Державу, що єдина може забезпечити українському народові повну волю, всебічний свобідний розвиток, добробут, соціальну справедливість і справжнє народоправство»¹³⁷. Гасло «Бог і Україна» втілене в житті й становить основу світогляду цих трьох осіб – православного та двох греко-католиків. Творці української національної ідеї репрезентують три головні чоловічі соціокультурні архетипи в універсальній моделі держави – поета, священника, воїна. До них прикута й виняткова увага Владика Мудрого: Шевченка – нескореного борця за духовно-національні й державно-політичні права України, «будителя національної свідомості та ідентичності українського народу», якому «належить виняткова роль у згуртуванні передових сил української нації»¹³⁸, Шептицького – Великого Митрополита, пастиря і духовного провідника, Мойсея українського народу, оборонця, незламного подвижника єдності народу і Церкви Христової, великого благовісника єдності християнської України¹³⁹, Бандери – нескореного борця за незалежність і свободу українського народу¹⁴⁰.

---

¹³⁶ Шептицький А. Як будувати Рідну Хату? С. 8.

¹³⁷ Бандера С. А. Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном. *Перспективи української революції*. Київ : Рейнсхаус, 2021. С. 156.

¹³⁸ Мудрий С. Слова. Випуск 1. С. 102; Мудрий С. Слова. Випуск 2. С. 65, 184.

¹³⁹ Мудрий С. Слова. Випуск 1. С. 54, 55, 106; Мудрий С. Слова. Випуск 5. С. 69.

¹⁴⁰ Мудрий С. Слова. Випуск 5. С. 12.

Софрон Мудрий повернувся до Рідної Хати 1994 року, коли минуло лише п'ять років з часу виходу Греко-Католицької Церкви з підпілля, коли ще не пішло до школи покоління, якому вже не втовкмачували, що Шевченко – затятий богоборець-атеїст та інтернаціоналіст, а Бандера – фашист і гітлерівський посіпака. Розпочавши свою священничу, освітянську, наукову, культурно-громадську державорозбудовчу практику, коли українське суспільство перебувало у стані духовного занепаду, він, як церковний, культурний і громадський діяч, мав повернути християнський зміст у спотворене, зведене до одномірності, заангажоване радянською ідеологією бачення української культури насамперед архітекторів її державотворчих концепцій. Владика робить це в різножанрових працях, форма і стиль яких зумовлені відповідним родом його багатопланової діяльності, однак, за свідченням самого мислителя, незмінно пов'язані з доктринами християнської віри¹⁴¹. Мудрий пише багато коротких, проте концептуальних творів, у яких підтримується тяглість української традиції філософії державобудування. Принциповим є твердження, винесене в назву статті – «Національна ідея – це християнська ідея». Нею символічно відкривається блок статей і промов, включений до автобіографічної книги єпископа Софрона Мудрого «Під опікою Божого Провидіння» (2008), як підказка читачеві, що гасло «Бог і Україна» займає чільне місце в його житті і творчій діяльності. Мислитель послідовно розкриває онтологічний зв'язок між двома ідеями, зазначеними в назві. Він доводить, що християнство ніколи не сповідувало ні наднаціональні, ні інтернаціональні ідеї: для кожної людської особи і для кожної нації «Бог “склав” окремі програми»¹⁴², тому «з'єднання любові до Бога і до України» є природним, а відрив національної ідеї від християнської ідеї – штучним і небезпечним. Існування націй має онтологічні засади, мислитель пов'язує їх із християнським прозопічним вченням: «Бог урізноманітнив людство і підкреслив важливість особи перед своїм святим обличчям»¹⁴³. Уніфікація й унітарність суперечать творчій природі Бога й обмежують творче буття людини, адже творча сила націй краще виявляється в їх різноманітності. Будівнича сила нації була закладена Богом при сотворінні – «це є свідченням невіддільності християнської ідеї від ідеї національної»¹⁴⁴.

---

¹⁴¹ Мудрий С. Під опікою Божого Провидіння: Спогади мого життя. Вибрані статті і промови. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. С. 136.

¹⁴² Там само. С. 137.

¹⁴³ Там само. С. 138.

¹⁴⁴ Там само. С. 138.

Софрон Мудрий неодноразово звертається до Шевченкового символу «своєї хати», підхопленого і розвинутого Шептицьким як домобудування Рідної Хати. Звернення до архетипу Рідної Хати дозволяє професору подати тисячолітню історію розвитку християнства у поєднанні з боротьбою поколінь і мертвих, і живих, і ненароджених як тяглість процесу державотворення, який ніколи не переривався й включає три складові-константи аж до сьогодні – українську й християнську ідентичності і тяжку боротьбу, адже усіх нас, хто вважає себе українцем і прагне жити в Самостійній Соборній Українській Державі, об'єднують ці три сталі величини. «Минає понад тисяча років тяжкої боротьби всіх поколінь України за свою рідну хату християнської України»¹⁴⁵, – пише Владика у 2000 році, наполягаючи, з одного боку, на християнській ідентичності держави, за яку українство боролось протягом століть, а з другого – на тому, що українська національно-релігійна ідентичність є цивілізаційною ідентичністю. Україна формувалася як країна християнської цивілізації. Це був свідомий моральний вибір української еліти, оскільки, прийнявши християнство, «наші князі добре розуміли, що загальний добробут держави залежить від морального здоров'я народу, від освяченої совісті кожної людини»¹⁴⁶. Прийняте київськими князями християнство змінило буття давніх українців, впливаючи на їх світоглядну систему, спричиняло переміни національного менталітету, збагатило новим онтологічним змістом. Під впливом християнського вчення якісно іншою ставала національно-релігійна свідомість українців, відбувалося переосмислення народних традицій і цінностей. Питомі кордоцентричні цінності українства – гідність і свободу особи – християнство, преобразивши язичницьке розуміння вічності, включило у простір екзистенційної діалектики, підняло на новий щабель духовності, а історія українства набула есхатологічного сенсу, стала історією спільнотної особи, свідомої свого покликання й відповідальності за своє минуле і майбутнє.

Така історія України є неприйнятною для її ворогів. Глибоко віруючого християнина Шевченка «неправдомовні московити» обзивали богохульником, адже Тарасова мудрість «впливала із синтезу історичної народної традиції, народного життя, із найглибших міркувань про найвищі цілі і зміст життя, із соборної душі української туги й думи»¹⁴⁷. Вороги України намагаються нищити її історичну спадщину в усіх формах і виявах, «стираючи з лиця землі усе, що мало

---

¹⁴⁵ Мудрий С. Слова. Випуск 1. С. 87.

¹⁴⁶ Мудрий С. Під опікою Божого Провидіння. С. 144.

¹⁴⁷ Мудрий С. Слова. Випуск 2. С. 67.

причетність до українства»¹⁴⁸, щоб розірвати тяглість національної історії та розколоти історично сформовану національно-релігійну цілісність української ідентичності. Одним із незліченної череди цих злочинів проти української історії та культури для Мудрого є перетворення на попелище російськими здеморалізованими солдатами з армії Брусилова апартаментів Михайла Грушевського з унікальною бібліотекою в Криворівні – духовних «українських Атен», проте, як стверджує науковець і душпастир, тяглість української національної традиції і культури незнищенна¹⁴⁹.

Тому поняття «національна історія» і «національно-релігійна ідентичність» поряд із поняттям «національна ідея» є важливими категоріями в моделюванні держави Софроном Мудрим. У межах його державотворчої концепції з'являються два зумовлені означеними категоріями напуття для сучасних українців, актуальність яких сьогодні є неспростовною.

Одне з них стосується безпосередньо національної історії: «Постійно мусимо пам'ятати про те, що історія не прощає двох гріхів: помилки, яка не виправлена і лишається на віки, та даної кожному один раз і не використаної нагоди»¹⁵⁰. Ця настанова мислителя має прозопоічний сенс, оскільки обидва гріхи пов'язані з визначальними категоріями особового буття: перший – з відповідальністю особи, другий – з її покликанням як Божим даром. Вона має спільнотний та індивідуальний прозопоічні виміри, оскільки повертає на правильний шлях як кожного українця, так і українську націю, що є історичною спільнотою особою. Отже, кожний представник української нації несе особисту відповідальність за те, «щоб не допустити цих гріхів тепер!»¹⁵¹.

Друге напуття стосується понад тисячолітнього становлення національно-релігійної ідентичності українства в лоні християнської Церкви, що породило такий релігійно-історичний феномен, як українське християнство – великий культурний здобуток української нації, який збагатив безцінним соціокультурним досвідом не тільки українство, а й людство. Професор Мудрий навчає: «Не можемо забувати і про те, що наше християнське минуле становить одну з найважливіших складових процесу формування нації. Християнська віра і тисячолітня традиція Київської Церкви стали основою освіти,

---

¹⁴⁸ Мудрий С. Слова. Випуск 1. С. 92.

¹⁴⁹ Там само. С. 92.

¹⁵⁰ Мудрий С. Слова. Випуск 5. С. 44–45.

¹⁵¹ Там само. С. 45.

писемності, культури і духовності як у минулому, так і для сучасного українського суспільства»¹⁵².

З цим другим напуттям Владика пов'язує найголовнішу, на його думку, «державну інституцію – ефективне національне військо». Він наголошує на християнській ідентичності українського війська. Цей акцент став принципово актуальним у контексті сучасної війни з Росією за Незалежність України, особливо тих цинічних звинувачень на адресу Збройних сил України, які звучать з боку агресора і які час від часу підхоплюють окремі західні політики та ЗМІ. Професор Мудрий, як історик, стверджує, що від часів Хрещення Київської Русі-України традиції національного війська формуються на християнських засадах, тому: «На всіх етапах складної історії спостерігаємо, що українське військо ніколи не вело загарбницьких воєн, не чинило збиткування над іншими народами чи військовополоненими, завжди йшло на допомогу християнським народам, які воювали з поневоловачами»¹⁵³.

Отже, не можна побудувати сучасну державу, відкинувши релігійно-церковне життя українців, яке за тисячу років стало «життєвою філософією нації»¹⁵⁴. У XXI столітті без здобутого українством релігійного досвіду неможливо ні подолати колоніальне минуле, ні побороти сучасну моральну кризу¹⁵⁵. Мислитель наголошує, що «саме у християнській моралі зібрані найвищі цінності людства, які утвердилися дві тисячі років тому», лише зумовлена ними духовність «допомагає людині стати справжньою людиною у повному значенні цього слова», «піднятися понад егоїстичний, матеріалістичний, короткотривалий безбожний світ», стати «корисним, здоровим членом суспільства, своєї нації»¹⁵⁶. Сконцентровані у християнській моралі «найвищі цінності людини» становлять єдину альтернативу духовному занепаду як українства, так і людства загалом, позаяк на початку XXI століття дедалі очевиднішим стає протиставлення християнських цінностей і деградованих цінностей секулярного дегуманізованого постмодерного суспільства: «В загальному християнство виховує в людині любов, милосердя, справедливість, повагу до особи, суспільних інститутів, державної влади, а численні засоби масової інформації, громадські інституції під маскою свободи слова і вибору насаджують пропаганду насильства, жорстокості, вбивств, моральної всюдозволеності та релятивізму»¹⁵⁷. Держава і Церква,

¹⁵² Мудрий С. Під опікою Божого Провидіння. С. 161.

¹⁵³ Мудрий С. Слова. Випуск 1. С. 57.

¹⁵⁴ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. С. 5.

¹⁵⁵ Мудрий С. Під опікою Божого Провидіння. С. 164; Мудрий С. Слова. Випуск 5. С. 45.

¹⁵⁶ Мудрий С. Слова. Випуск 5. С. 44, 45.

¹⁵⁷ Мудрий С. Під опікою Божого Провидіння. С. 162–163, 192.

на думку Владики, є громадськими інституціями, які спільно відповідають за те, щоб утвердити та примножити успадковані християнські цінності для побудови високодуховного, розвинутого, демократичного громадянського суспільства в Україні¹⁵⁸.

Пункт зустрічі Церкви і Держави, зазначає мислитель, міститься в людині, бо вона є унікальною істотою, наділеною подвійною природою – фізичним тілом і духовною душею, тож потребує подвійного піклування, щоб забезпечити щасливе майбутнє: дочасне і вічне¹⁵⁹. Подвійного піклування з боку держави вимагає й людська гідність. Ця думка професора спирається на відповідну дефініцію: «Людська гідність, як архитвір усього створеного, зосереджується в тому, що людина має в собі здатність пізнання, тобто людина має в собі інтелект і розум (синоніми, вживані у церковній мові), окреслений трансцендентністю – духовною оболонкою, субстанцією, яка спрямовує до Бога. Така здатність реалізує себе і свою трансцендентність через необхідність завжди звертатись до світу, до розумової дійсності, отже до уявлень і образів, до конкретного людського пізнання і досвідчення, які дає нам суспільство, його звичаї і традиції»¹⁶⁰. Продовжуючи засадничу прозопоічну державоутворюючу ідею Григорія Сковороди, Владика стверджує: оскільки держава має відповідати природі людини, вона передбачає дві належні автономні влади, що несуть повну відповідальність за людину. У сукупній відповідальності Держави і Церкви розділеними можуть бути лише сфери впливу та діяльності обох інституцій: «Кожну ж владу окреслює те, хто її встановлює та очолює, яка її мета і які засоби для досягнення та здійснення найвищого свого завдання: духовного й матеріального добра людини»¹⁶¹. Світська і церковна влада не можуть діяти відокремлено, вони мають утворювати живий державний організм. Модель держави мислитель розуміє як подобу образу живої людини: «Людина без душі – це бездиханний труп. А людина без тіла – це ангел»¹⁶². Отже, державна модель у концепції Мудрого повинна мати «два Центри різної влади»: один спрямовує людину як спільнотну особу, «частину соціальної групи», в її релігійному житті, забезпечуючи духовний розвиток особи і нації, а другий скеровує розвиток світського, політичного життя людей. Мета Церкви – спасти людську душу у вічності. Мета держави – дбати про найбільше

---

¹⁵⁸ Мудрий С. Під опікою Божого Провидіння. С. 161.

¹⁵⁹ Там само. С. 165, 192–193.

¹⁶⁰ Там само. С. 158.

¹⁶¹ Мудрий С. Слова. Випуск 5. С. 29.

¹⁶² Там само. С. 29.

добро для життя громадян¹⁶³. Отже, Держава і Церква, маючи різне походження, різну природу і мету, різні засоби, однаковою мірою опікуються людиною. Саме християнство ввело чіткий зрозумілий поділ, регулюючи відносини між владою релігійною і дочасною, між Церквою і Державою. Цей принцип встановив Христос у своїй конституції, записаній в Євангелії: «Віддасте ж кесареви кесареви, а Боже – Богові!» (Мт. 22:21; Мр. 12:17; Лк. 20:25)¹⁶⁴.

Саме на спільній відповідальності Держави і Церкви має будуватися національна держава – «Самостійна, Суверенна, Демократична Українська держава і в ній одна Свята, Соборна – Вселенська Христова Церква»¹⁶⁵. У такій державній моделі створюються реальні умови для здійснення довічного і духовного потенціалу кожного її громадянина. З огляду на те, що українці є побожною релігійною нацією, потенційно кожна українська людина має можливість одноосібно або в різноманітних національних організаціях утверджувати духовність, впроваджувати у життя вищі цінності. На переконання Софрона Мудрого, Україна має «власний український шлях до духовних цінностей», які мислитель окреслює у вигляді символічного трикутника, що становить основу державної моделі: духовне, національне та матеріальне добро¹⁶⁶. У цій тріаді принциповою для державотворення виступає категорія «національно-релігійна ідентичність», у ній національна і релігійна складові є взаємозумовленими і становлять неподільне ціле. На думку мислителя, народ, який не вірить у Бога, не матиме своєї національної ідентичності, відтак не досягне матеріальних дібр життя, оскільки не отримає ні захисту, ні потрібних засобів до розбудови індивідуального, суспільного та державного життя¹⁶⁷. Отже, поза категорією національно-релігійної ідентичності держава не може справдити свою головну мету – «загальне добро, захищене нормами»¹⁶⁸.

Останнім часом у науковий дискурс та інформаційний простір впроваджується думка про те, що людина має свободу обирати ідентичність, різні її форми. Однак тлумачення Владикою Мудрим проблеми національно-релігійної ідентичності дає розуміння того, що ідентичність не перебуває у сфері дії свободи, вона є відповідальністю. Філософ розуміє ідентичність як прозопоїчну характеристику людини. «Вічна правда» полягає в тому, що людина не вибирає собі ні батька,

¹⁶³ Мудрий С. Під опікою Божого Провидіння. С. 161.

¹⁶⁴ Там само. С. 150; Мудрий С. Слова. Випуск 4. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2009. С. 75–76.

¹⁶⁵ Мудрий С. Слова. Випуск 1. С. 45.

¹⁶⁶ Мудрий С. Слова. Випуск 5. С. 45.

¹⁶⁷ Там само. С. 45–46.

¹⁶⁸ Мудрий С. Слова. Випуск 4. С. 72.

ні матері, ні нації, ні своєї Батьківщини¹⁶⁹. Ідентичність споріднена з покликанням: як і покликання, це дар Божий – народитися «від українських батьків серед українського народу, на гарній українській землі», як і покликання, це відповідальність за «віками поневолену рідну хату – Україну»¹⁷⁰. А свобода, дарована людській особі Богом, полягає в тому, щоб прийняти дар ідентичності та виконати свій прозопоічний (незалежно від того, цивільна людина чи духовна) «обов'язок відбудови рідної хати»¹⁷¹. Національно-релігійна ідентичність здобувається людиною через любов і відповідальність – відповідальне синівство. Відповідальне синівство – це усвідомлення свого міжособового триєдиного зв'язку-відношення (relatio) – із батьком і матір'ю, Українською Церквою, Україною – як онтологічного, без якого неможливо бути особою у всій повноті свого людського «Я». Саме в цих міжособових зв'язках любов як вираз суті особи отримує онтологічний вимір¹⁷². Мислитель пише: «Як маємо батька і матір, що дали нам життя, так маємо нашу духовну матір – Церкву, яка через святу Тайну Хрещення дала нам Боже життя. Маємо ще третю матір, нашу батьківщину – Україну, яка передала нам спадщину наших дідів і прадідів. Так і Господь через свій природний закон влив у серце кожної людини любов до рідної землі, яку маємо пізнавати, шанувати і любити»¹⁷³. Відповідальне синівство означає усвідомлення особою свого синівства як дару-шансу – даної один раз (при народженні) нагоди побудувати щасливе життя. Втрата цієї нагоди інтерпретується філософом як гріх, який не прощає національна історія, отже гріх, від якого страждає не тільки сама особа, а й нація як історична особа. Очевидно, що така інтерпретація нехтування людиною своєю українською національно-релігійною ідентичністю постала не без впливу Шевченкового Послання, в якому безбачченко закономірно перетворюється на безхатька: «Бо хто матір забуває, / Того Бог карає, / Того діти цураються, / В хату не пускають. / Чужі люди проганяють, / І немає злomu / На всій землі безконечній / Веселого дому»¹⁷⁴. Таким чином, синівська любов і шанування триєдиного материнства тлумачаться Мудрим як онтологічний закон буття щасливою людиною: «Шануй

---

¹⁶⁹ Мудрий С. Слова. Випуск 3. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2008. С. 147.

¹⁷⁰ Там само. С. 147.

¹⁷¹ Там само. С. 148.

¹⁷² Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік. Київ : Білий Тигр, 2019. С. 241.

¹⁷³ Мудрий С. Слова. Випуск 3. С. 148.

¹⁷⁴ Шевченко Т. Г. Зібрання творів : У 6 т. Т. 1 : Поезія 1837–1847 / перед. слово І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського. Київ : Наукова думка, 2003. С. 353.

твого батька і матір твою, щоб довголітній був ти на землі, що Господь, Бог твій, дасть тобі!» (Вих. 20:12).

Українська національно-релігійна ідентичність, що сформувалася історично за понад тисячолітній розвиток християнства на теренах України, в інтерпретації Софрона Мудрого – це дух цілісності гармонійної людської особи в любові до Бога і Батьківщини і дух єдності українства як історичної особи, зосереджений у символі віри «Бог і Україна» – дороговказі кожного національно свідомого українця. Модель Української держави, створена християнським істориком, філософом і богословом, є онтологічною моделлю, конституційно прописаною у Святому Писанні: «Коли Господь та не буде дому – дарма працюють його будівничі» (Пс. 127:1). Тому, говорячи про необхідність вміння читати ознаки часу не лише як слухачі Слова Святого Писання, а й як його виконавці, мислитель закликає: «Біймося тих будівничих держави, які більше дбають про свою наживу, ніж про добро народу, які не вмють для загального добра і любові до ближніх пожертвувати власну користь»¹⁷⁵, адже головні засади державобудування є засадами особочентричного християнського вчення, яке закликає турбуватися «про ближнього як про особу, яку Бог довірив нашій відповідальності»¹⁷⁶.

ВИСНОВКИ

У період економічних пріоритетів український народ змусили призабути про те, що насправду століттями боронило його від нищення, заважало денационалізувати українство в найтемніші періоди історії, саму ж Україну розтягнути на шматки й поділити між імперіями, а саме про духовність і її породження – силу духу, яку здатна виявити спільнота, що не втратила зв'язку з автентичною духовною культурою свого народу. Духовність – якісна характеристика свідомості людини і спільноти – категорія прозопоїчна і релігійна. Як свідчить історія людства, реалізація трьох її головних аксіологічних складників – істини, добра і краси – поза релігійною свідомістю і прозопоїчним (якісним) виміром свідомості людини перетворює феномен духовності на ерзац. В українській ментальності за попередні більш ніж тисячу років вона зростала й видозмінювалася на засадах християнства, надихаючись і живлячись його вченням про гідність людської особи, відповідальну свободу та відповідальну любов. Сила духу, як визнає професор Мацієвський, відіграла вирішальну роль у перемозі Революції Гідності, виявилася сильнішою за весь апарат безпеки

---

¹⁷⁵ Мудрий С. Слова. Випуск 1. С. 43.

¹⁷⁶ Там само. С. 37.

напівавторитарного режиму і підтримку Путіна¹⁷⁷. Всупереч бездіяльності влади, яка проявила свою нездатність будувати суверенітет і боронити його, ця сила зупинила захоплення української території 2014 року й протягом двох останніх років, на подив усім, стримує навалу другої у світі за кількістю зброї, військової техніки та чисельністю армії. Ця сила повертала синів і дочок України з міграції до Рідної Хати й ставала джерелом державотворення, бо не один з них заклав не одну цеглину у справу українського домобудування – Рідної Хати, в якій «своя й правда, і сила, і воля». Серед тих, хто не став «незворотною міграційною втратою», був і Софрон Мудрий, який повернувся до омріяного Шевченкового «Веселого дому», щоб стати одним із його архітекторів і розбудовників.

Модель Української держави, яку мислитель обґрунтував на засадах богослов'я нації й української філософсько-персоналістичної думки, спираючись на категорії «національна історія», «національна ідея», «національно-релігійна ідентичність», визначена ним так: «Самостійна, Суверенна, Демократична Українська держава і в ній одна Свята, Соборна – Вселенська Христова Церква»¹⁷⁸. Вона здобула чітке гранично стисле вираження у формулі «Бог і Україна». Ця формула виступала символом віри борців за Рідну Хату й акумулювалась у художній, публіцистичній, філософській, богословській думці видатних українців як аксіологічний вимір національної ідеї, структуруючи національну систему цінностей, була покладена в основу богослов'я нації – у ній сконцентровано зміст феномену українського християнства, зміст національно-релігійної ідентичності українства як синівства Божого й українського, в українській літературі з нею пов'язаний глибинний зміст теми землі – «Богом даної українцям землі». Це засадниче положення богослов'я нації в інтерпретації Софрона Мудрого звучить так: «Це Господь створив племена, родини, народи і благословив їх поселення на точно відведених для них землях»¹⁷⁹. З нього випливають два напуття: одне – ворогам України усіх історичних часів: «завойовані землі ніколи не будуть твоїми», друге – нам, і мертвим, і живим, і ненародженим, підважене словами Івана Франка, великого філософа-письменника, як його визначає Владика: «Герої, могили яких на чужій землі, не воскресають»¹⁸⁰. Вражаючі кожне українське серце, нестерпні й жахливі для кожного християнина, актуальні сьогодні як ніколи слова українського

---

¹⁷⁷ Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності. С. 444.

¹⁷⁸ Мудрий С. Слова. Випуск 1. С. 45.

¹⁷⁹ Мудрий С. Слова. Випуск 2. С. 110.

¹⁸⁰ Там само. С. 110.

національного генія спростовують цинічні заяви деяких сучасних політиків про те, що не варто битися за території. У державі, побудованій як олігархічна модель за денаціоналізованими, дехристиянізованими постмодерними лекалами, вони, як і будь-яка вища, справжня людська цінність, перетворюються, висловлюючись термінологією того ж таки постмодернізму, на симулякр.

У ці економікоцентричні лекала національно-релігійна свідомість не вкладається. Поза окресленими ними лініями-зигзагами опиняється Бог, але ж поза тими ватерлініями опиняється й Україна. Ба більше, ними принципово відкреслюється людина з її персоналістичною нормою – головна мета, цінність і сенс існування держави, як це задекларовано у статті 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»¹⁸¹. В олігархічній моделі виконання цієї статті віддається на розсуд групи, принципово не зацікавленої у практичній її реалізації. У моделі держави, яку створив для України Софрон Мудрий, дотримання норм Конституції є гарантованим, оскільки філософ у своїй державотворчій концепції спирався на пережитий ним у молодості екзистенційний досвід війни, зосереджений у твердженні: «Якою страшною є людина і держава без віри в Бога»¹⁸².

АНОТАЦІЯ

Висвітлюється не досліджений до сьогодні філософський доробок Софрона Мудрого – історика і правознавця, професора Папського Східного інституту в Римі, Івано-Франківської теологічної академії та Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. До розгляду береться філософсько-богословська модель Української держави, розроблена мислителем на прозопоічних засадах державотворення і пов'язана з двома теоретично-практичними джерелами: поперше, успадкованою й розвиненою ним філософсько-релігійною традицією домобудування Рідної Хати – богослов'ям нації, закладеним в основу національної ідеї архітекторами української культури, передусім Т. Шевченком, А. Шептицьким і С. Бандерою; по-друге, богослов'ям нації Івана Павла II. В умовах постколоніальної російсько-української екзистенційної війни за державний суверенітет України, спрямованої на тотальне знищення української ідентичності й геноцид

---

¹⁸¹ Конституція України : подарункове видання. Київ : ВАІТЕ, 2021. С. 6.

¹⁸² Мудрий С. Під опікою Божого Провидіння. С. 11.

українського народу, та спричиненого війною колапсу створеної за період незалежності України олігархічної державної структури альтернативна модель державобудування Мудрого з ключовими категоріями «національна історія», «національна ідея», «національно-релігійна ідентичність» є питанням не тільки майбутнього розвитку держави й українства, але й їх існування. На підставі міждисциплінарності у поєднанні історичних, філософських, релігієзнавчих, богословських, культурологічних, політологічних, соціологічних і етнодержавознавчих підходів розглядаються дві цивілізаційні моделі Української держави: одна – економікоцентрична, в якій рівень досягнень обчислюється кількісно – рівнем збагачення, друга – особочентрична, в якій рівень досягнень визначається якісно – рівнем розвитку людини як особи, повнотою реалізації її особового покликання. Доведено, що запропонована Мудрим модель, у якій телеологія державотворення зумовлена національно-релігійною ідентичністю українців, має всі засоби й відповідну структуру, щоб реально гарантувати: по-перше, виконання головного обов'язку держави – всебічного піклування про людину, її духовний розвиток і матеріальне благо, по-друге, головне право людини – право на життя.

Література

1. D'Anieri P. Leonid Kuchma and the Personalization of the Ukrainian Presidency. *Problems of Post-Communism*. 2003. Vol. 50 (5). P. 58–65. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2003.11656055>.

2. Puglisi R. A People's Army: Civil Society as a Security Actor in Post-Maidan Ukraine. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*. 2018. № 2 (2). P. 205–234. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/RECEO1_492_0205.pdf.

3. Puglisi R. The rise of the Ukrainian oligarchs. *Democratization*. 2003. Vol. 10 (3). P. 99–123. DOI: <https://doi.org/10.1080/13510340312331293947>.

4. Shulman S. The Contours of Civic and Ethnic National Identification in Ukraine. *Europe-Asia Studies*. 2004. Vol. 56 (1). P. 35–56. DOI: <https://doi.org/10.1080/0966813032000161437>.

5. Shulman S. Ukrainian Nation-Building Under Kuchma. *Problems of Post-Communism*. 2005. Vol. 52 (5). P. 32–47. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2005.11052211>.

6. Ukraine Situation Regional Refugee Response Plan (January-December 2023). Regional Refugee Response for the Ukraine Situation, 2023. 248 p. URL: <https://reliefweb.int/report/poland/ukraine-situation-regional-refugee-response-plan-january-december-2023>.

7. Ukraine Situation : UNHCR Supplementary Appeal 2023. UNHCR The UN Refugee Agency, 2023. 60 p. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-unhcr-supplementary-appeal-2023>.

8. Zon van H. Alternative scenarios for Ukraine. *Futures*. 2002. Vol. 34 (5). P. 401–416. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0016-3287\(01\)00067-2](https://doi.org/10.1016/S0016-3287(01)00067-2).

9. Zon van H. Neo-Patrimonialism as an Impediment to Economic Development : The Case of Ukraine. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 2001. Vol. 17 (3). P. 71–95. DOI: <https://doi.org/10.1080/714003585>.

10. Zon van H. Political Culture and Neo-Patrimonialism Under Leonid Kuchma. *Problems of Post-Communism*. 2005. Vol. 52 (5). P. 12–22. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2005.11052210>.

11. Абетка християнської науки і обряду / передм. єпископа Софрона Мудрого. Скорочене видання. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. 340 с.

12. Баган О. Р. Прірва безідейності, або Чому український політикум набирає ознак вертепу. *Інформаційна агенція «Вголос»*. 2019. 1 липня. URL: https://vgolos.ua/news/prirva-bezidejnosti-abo-chomu-ukrayinskyj-politykum-nabyraje-oznak-vertepu_1011440.html.

13. Балакир А. \$25 тисяч, машини та «повага» за перехід до УПЦ МП. Як окупанти ліквідують приходи ПЦУ, УГКЦ та протестантів. *Релігійно-інформаційна служба України*. Львів, 2023. 17 грудня. URL: https://risu.ua/25-tisyach-mashini-ta-povaga-za-perehid-do-upc-mp-yak-okupanti-likvidovuyut-prihodi-pcu-ugkc-ta-protestantiv_n144795.

14. Бандера С. А. Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном. *Перспективи української революції*. Київ : Рейнсхаус, 2021. С. 154–260. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/bandera_rainshouse-1.pdf.

15. Виступ Любомира Гузара на Урочистому засіданні Верховної Ради України. 17.03.2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JCYfqdgZhNM>.

16. Власюк О. С., Кононенко С. В. Кремлівська агресія проти України : Роздуми в контексті війни: Монографія. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 304 с. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/niss_Kreml-agressin__druk-d7e5f.pdf.

17. Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: Монографія / НАН України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди, Відділення релігієзнавства. Київ : Білий Тигр, 2019. 570 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horban_Richard/Shliakhy_rozvytku_personalistychnoi_dumky_v_krainakh_ievroatlantychnoho_rehionu_Polska_versiaa_Chesl.pdf.

18. Гугнін Е. А. Олігархічна корупція : сценарії та технології зовнішнього впливу в Україні (теоретико-соціологічний аспект). *Грани*. 2020. Т. 23. № 12. С. 58–67. DOI: <https://doi.org/10.15421/1720112>.

19. Декрет проголошення початку розслідування щодо беатифікації та канонізації слуги Божого Любомира кардинала Гузара. *Офіційний сайт УГКЦ. Офіційні документи УГКЦ*. 26.02.2024. URL: <https://docs.ugcc.ua/1724/>.

20. Деркач В., Котик Т. Національна ідея у творчій спадщині та діяльності владики Софрона Мудрого. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія* / гол. ред. Р. А. Горбань. 2024. Вип. 19. Ч. 1. С. 60–69. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2024.19.1.6>.

21. Євтух В. Б. Етносоціологія : Довідник / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Інститут етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій, Центр етноглобалістики. Київ : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 205 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yevtukh_Volodymyr/Etnosotsiologhiia_dovidnyk.pdf.

22. Єленський В. Є. Прозелітизм. *Релігійна свобода*. 1999. № 3. С. 121–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree_1999_3_29.

23. Зеленько Г. І. Кризи політичного розвитку в Україні : причини та зміст. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 33–61. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/Zelenko.pdf>.

24. Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі тисячоліть / пер. з італ. Мар'яни Прокопович ; Італійський інститут культури в Україні. Львів : Літопис ; Український Католицький університет, 2005. 167 с.

25. Іван Павло II. Переступити поріг надії. Іван Павло II відповідає на питання Вітторіо Мессорі / пер. з пол. Н. Попач. Київ : Кайрос, Львів : Свічадо, 1995. 172 с. URL: <https://ktds.org.ua/-/media/files/1/4/1454870241-ivan-pavlo-ii-perestupyty-porig-nadii1995.pdf>.

26. Козицький А. М. Дослідження Голодомору та геноцидні студії. Львів : Апріорі, 2021. 244 с.

27. Колодний А. М. Згадаймо і вшануймо отця Івана Шевціва. *Українське релігієзнавство*. 2013. № 65. С. 300–301. DOI: <https://doi.org/10.32420/2013.65.237>.

28. Колодний А. М. Феномен релігії : природа, структура, функціональність, тенденції. Київ : Світ знань, 1999. 52 с. URL: https://kolodnyj2009.wordpress.com/2009/03/16/fenomen_religiji/.

29. Колодний А. М., Филипович Л. О. Будівничий дар Владики Софрона Мудрого: Церква – Освіта – Культура. *Добрий Пастир:*

науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія / гол. ред. Р. А. Горбань. 2024. Вип. 19. Ч. 1. С. 70–76. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2024.19.1.7>.

30. Кононенко Н. В. Криза легітимності в Україні, або Чому українці хронічно не довіряють державі. *Кризи політичного розвитку в Україні : причини, зміст і способи нівелювання*: монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Р. В. Балабан, С. Г. Брехаря, Л. Л. Кияниця, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 85–119. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Kryzy-politychnoho-rozvytku_monohrafiia-.pdf.

31. Кононенко С. В. Суспільство і політика за умов олігархії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2007. Вип. 36. С. 60–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2007_36_8.

32. Конституція України : подарункове видання / упоряд.: Л. І. Бірюк, Н. І. Адамчик, Є. Г. Кудлай. Київ : ВАІТЕ, 2021. 324 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/commemorative_constitution_2021.pdf.

33. Крайник Х., Рохман Б. Генеза релігійно-філософських поглядів Блеза Паскаля у викладах духовних настоятелів УГКЦ (Софрон Мудрий). *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія* / гол. ред. Р. А. Горбань. 2020. Вип. 15. С. 35–39. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2020.15.7>.

34. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 37–57. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>.

35. Магійович І. В., Більський І. Б. Кланово-олігархічне управління країною, його вплив на рівень життя населення та міжнародні міграційні процеси. *Аграрна економіка*. 2017. Т. 10. № 1–2. С. 45–52. URL: http://agrarianeconomy.inup.edu.ua/images/docs/ae_2017_10_1-2/9.pdf.

36. Мацієвський Ю. В. Від дефектної до керованої демократії? Тенденції трансформації політичного режиму в Україні після президентських виборів 2010 р. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2012. Вип. 6. С. 179–202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2012_6_17.

37. Мацієвський Ю. В. Політичний режим України після Помаранчевої революції. *Політекс*. 2008. Т. 4. № 4. С. 18–39. URL: <file:///C:/Users/admin/Downloads/33365902-1.pdf>.

38. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності : зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці : Книги-XXI, 2016. 552 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Matsiievskiy_Yurii/U_pasttsi_hibrydnosti_zygzagy_transformatsii_politychnoho_rezhymu_v_Ukraini_1991-2014.pdf.

39. Михальченко М. І., Андрущенко В. П. Україна розділена в собі : від Леонідії до Вікторії. Т. 2. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 556 с. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/ukraine2_162.pdf.

40. Михальченко М. І. Великий цивілізаційний вибух межі XX–XXI століть. Київ : Парламентське видавництво, 2016. 504 с. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/velykyi_206.pdf.

41. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим – Львів : Видавництво ОО. Василян, 1995. 404 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Mudryi_Sofron/Narys_istorii_Tserkvy_v_Ukraini/.

42. Мудрий С. Перехід на інший обряд (з візантійсько-українського на латинський) : монографія / переклад з латинської мови о. Івана Козовика. Жовква : Місіонер, 2013. 228 с.

43. Мудрий С. Під опікою Божого Провидіння: Спогади мого життя. Вибрані статті і промови. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. 216 с.

44. Мудрий С. Слова. Випуск 1. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. 168 с.

45. Мудрий С. Слова. Випуск 2. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2004. 216 с.

46. Мудрий С. Слова. Випуск 3. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2008. 352 с.

47. Мудрий С. Слова. Випуск 4. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2009. 308 с.

48. Мудрий С. Слова. Випуск 5. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2011. 272 с.

49. Мудрий С. Що таке мудрість? *Нова Зоря: Український Греко-Католицький часопис*. Івано-Франківськ, 2017. 5 жовтня. № 37 (1183). С. 3.

50. Політика суспільних реформ : стратегія, механізми, ресурси. Збірник наукових праць / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 472 с. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/politicy_of_social_reforms.pdf.

51. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/Politychna_systema_Ukrainy_.pdf.

52. Рахманов О. А. Феномен олігархізації політичної влади в Україні : від піднесення до занепаду. *Соціологія: Теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 4. С. 30–45. URL: <http://stmm.in.ua/archive/ukr/2022-4/5.pdf>.

53. Рябчук М. Ю. Від «хаосу» до «стабільності»: хроніка авторитарної консолідації. Київ : К.І.С., 2012. 288 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Riabchuk/Vid_khaosu_do_stabilnosti_khronika_avtorytarnoi_konsolidatsii.pdf.

54. Самчук З. Ф. Детермінанти політичного процесу в сучасній Україні. *Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми*: монографія. Вид. 2-ге, доп. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 7–42. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Polit_protses_Monohrafiia_2022.pdf.

55. Сенченко М. І. Невидима війна націй та олігархій. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 2. С. 3–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2022_2_3.

56. Сенченко М. І. Програма світової олігархії. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 3. С. 3–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2022_3_3.

57. Сич О. М. Олігархічний політичний режим і соціальні підстави перманентного революційного процесу в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 137. С. 348–352. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_137_88.

58. Сич О. М. Український націоналізм: підсумки і перспективи. *Треті Бандерівські читання «Візія Української держави в ідеології українського націоналізму»: збірник матеріалів (3 лютого 2016 р., м. Київ) / упор. Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк*. Київ – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2016. С. 41–55. URL: https://usssd.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/b_ch_3_print-3-1.pdf.

59. Сковорода Г. С. Вступні двері до християнської добронравності / пер. В. Шевчука. *Сковорода Г. С. Твори: У 2 т. Т. 1 : Поезії. Байки. Трактати. Діалоги / передм. О. Мишанича*. Київ : Обереги, 1994. С. 140–150. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Skovoroda/Tvory_u_2_tomakh_Tom_1.pdf.

60. Смолій В. А., Ясь О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Вісник Національної академії наук України*. Київ, 2022. № 6. С. 3–16. DOI: <https://doi.org/10.15407/vishn2022.06.003>.

61. Степовик Д. В. Мудрість як Божий дар. *Мудрий Софрон ЧСВВ, єпископ. Бібліографічний покажчик*. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1998. С. 18–25.

62. Сучасний політичний дискурс з проблеми багатополуносної реструктуризації сучасного світу: монографія / авт. кол.: З. Самчук, В. Левкулич, Ю. Шаповал, О. Чорний, В. Ковалевський; за заг. ред. З. Самчука. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 400 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Suchasnyj-politychnyj-dyskurs..pdf>.

63. Тарасюк В. М., Дроботун Д. С. Про причини і наслідки олігархізації українських медіа. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 88 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юридична думка, 2020. С. 301–314. URL: <https://derzhava-i-pravo.com.ua/files/issues/Держава і право. Випуск 88.pdf>.

64. Трансформація політичних інститутів України : проблеми теорії і практики / авт. кол.: М. І. Михальченко (керівник) та ін. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 440 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/transformation_political_institutions_203.pdf.

65. Трепак В. М. Явище олігархії як чинник політичної корупції в Україні: кримінологічні аспекти. *Право і суспільство*. 2016. № 6 (2). С. 172–178. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/6_2016/part_2/33.pdf.

66. Фісун О. А. Неопатримоніальні політичні системи : Основні особливості. *Проблеми демократії в Україні: Матеріали політичних читань, присвячених пам'яті М. Ф. Миколаївського*. Харків : КіПі, 1997. С. 57–62.

67. Фісун О. А. Політико-режимна трансформація України та дилеми пострадянського неопатримоніалізму : Гегемонія, картель чи консенсус еліт? *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Питання політології»*. 2002. № 555. С. 42–51.

68. Фісун О. А. Українська неопатримоніальна демократія: формування, специфіка та тенденції розвитку. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2011. № 984 (19). С. 45–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhPP_2011_984_19_11.

69. Цивілізаційна ідентичність українства : історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/Tsyvilizatsijna-identychnist-ukrainstva..pdf>.

70. Шевців І., Филипович Г. Д., Филипович Л. О. Українські Церкви як чинники самоідентифікації українців у діаспорі. *Релігійні ідентич-*

ності в їх сутності і конфесійних виявах: *Український контекст* / за ред. професорів А. Колодного, Л. Филипович, А. Арістової. Київ : УАР, 2021. С. 114–121. URL: https://ure-online.info/wp-content/uploads/2021/11/rel_ident.pdf.

71. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : У 6 т. Т. 1 : Поезія 1837–1847 / перед. слово І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського. Київ : Наукова думка, 2003. 784 с. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev1.htm>.

72. Шептицький А. Як будувати Рідну Хату? Львів : Бібліотека Української Галицької Партії, 2020. 48 с. URL: https://uhp.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/YAk-buduvaty-ridnu-hatu-01.06_druk.pdf.

73. Штейнгель Ю. Хуцпа як ідеологія нинішньої української влади. *Українська правда*. 2014. 25 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/01/25/7011324/>.

74. Штепа П. Українець і москвин: дві протилежності. 3-е вид. Дрогобич : Відродження, 2010. 688 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Shtepa_Pavlo/Ukrainets_i_Moskvyn_dvi_protylezhnosti.pdf.

75. Ющенко Н. К. Формування і наслідки державно-олігархічної моделі розвитку України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2018. Вип. 1 (18). С. 166–174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sepid_2018_1_17.

76. Ясь О. В. Війна у проєкціях і конструкціях історичного часу: За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 8 лютого 2023 року. *Вісник Національної академії наук України*. Київ, 2023. № 4. С. 62–71. DOI: <https://doi.org/10.15407/vism2023.04.062>.

Information about the author:

Gorban Richard Anatoliiovych,

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the Department of History of Art
and Social and Humanitarian Sciences
Kosiv Institute of Applied and Decorative Arts
of Lviv National Academy of Arts

2, Mitskevycha St., Kosiv, Ivano-Frankivsk region, 76019, Ukraine